

Analysis of the Key Drivers of Tourism Development in Babol County

Seyyedeh Fatemeh Emami¹ Majid yasouri^{2✉} Mahdieh Salehi³

- 1- Postdoctoral Researcher, Department of, Faculty of Geography and Rural Planning, University of Guilan, Rasht, Iran.
2. Professor, Department of Geography and Rural Planning, Faculty of Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran.
3. Department of Geography, Literature and Humanities, University of Guilan, Rasht, Iran.

Article Info	Abstract
Article type: Research Paper Keywords: Tourism Development, Development Drivers, Babol County, MICMAC. Received: ? Received in revised form: ? Accepted: ? pp. ?-?:	Tourism, as one of the driving industries for economic, cultural, and social development, faces managerial and infrastructural challenges in Babolsar County, despite its diverse natural and cultural capacities. Therefore, effective and sustainable planning in this field requires a precise identification of key factors and their interrelationships. The aim of this research is to identify and analyze the key drivers of tourism development in Babolsar County using the Cross-Impact Matrix method and the MICMAC software. In this context, the direct and indirect impact of effective factors are examined, and the strategic drivers of tourism development are extracted with a future-oriented approach to provide a basis for integrated planning and sustainable tourism development. This research is applied in terms of its objective and analytical-exploratory in nature, conducted with a futures studies approach. In the first step, effective indicators for tourism development were extracted through a systematic review of the literature and previous studies. Then, these indicators were formulated in the form of a Cross-Impact Matrix questionnaire and were purposively distributed to academic and executive experts in the tourism field of Babolsar County. The results showed that 10 key drivers, including traditional rural fabric, active weekly markets, self-employment tourism bazaars, handicrafts and home industries, specialized tourism management, presence of local managers, an appropriate transportation network, healthcare services, local programs and tours, and eco-lodges, have the greatest direct impact on the development of tourism in the county. Additionally, the tourism system in Babolsar County is somewhat unstable and requires coordination and improvement of infrastructures. To achieve sustainable tourism development, integrated management between relevant organizations should be established, transportation and welfare infrastructures need to be improved, trained and empowered local human resources should be developed, and cultural and eco-tourism capacities should be supported. Furthermore, modern technologies should be utilized in marketing and communication, and continuous community participation should be strengthened. This study, by employing the MICMAC software and the Cross-Impact Matrix method, provides an in-depth analysis of the direct and indirect impacts of tourism development drivers. The use of a futures-oriented approach and participation of local experts makes this research an innovative model for sustainable tourism planning.

Citation: Publisher: Vali-e-Asr University of Rafsanjan http://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2079389.1109 The Author(s) ©	
---	---

* Corresponding Author, Yasoori@um.ac.ir

Extended Abstract

Introduction

Tourism is recognized as one of the most significant and complex sectors of the global economy, society, and culture, playing a central role in job creation, income generation, infrastructure development, social justice expansion, and cultural enhancement. Babol County, endowed with abundant natural, historical, cultural, and economic capacities, holds considerable potential for tourism development. However, despite these advantages, the region faces several challenges and obstacles impeding sustainable tourism development. Key issues include lack of institutional coordination, fragmentation of responsibilities, and weaknesses in transportation, accommodation infrastructure, marketing, and human resource training.

Given the crucial role of tourism in economic growth and social welfare, identifying the key drivers (push factors) of tourism development—both direct and indirect impacts—is essential for effective policy-making and planning. This study leverages a futures studies approach and utilizes the MICMAC software, which enables systemic analysis of relationships and influences among various factors, aiming to identify and clarify the primary drivers of tourism development in Babol. This effort marks a valuable step toward coordinated and sustainable tourism growth in the region and offers a practical model for similar areas.

Methodology

This applied, exploratory-analytical research began with the systematic extraction of key indicators and factors influencing tourism development in Babol through review of scientific documents and prior studies. Following refinement, a cross-impact matrix questionnaire comprising 58 critical indicators was prepared and distributed among 40 experts, specialists, and managers involved in Babol's tourism sector.

Participants assessed the influence and susceptibility of each indicator on others using a 0-to-3 scale (0: no effect, 1: weak, 2: moderate, 3: strong). The gathered data were input into MICMAC software for analysis of direct and indirect effects. By computing

successive powers of the relational matrix, deeper and more complex interdependencies were revealed. To simplify interpretations, effects were normalized on a scale of 10,000, allowing precise quantification of each factor's share in total influence and susceptibility within the network.

This methodology allowed for ranking and categorization of factors as key drivers, intermediaries, results, and non-critical variables using quantitative and qualitative futures studies approaches.

Results

The findings reveal ten key drivers exerting the greatest direct and indirect influence on tourism development in Babol: Traditional rural texture: Serving as a cultural and identity symbol, offering the foundational environment to attract tourists interested in authentic rural life and handicrafts. Active weekly markets: Supercharging local economic and cultural exchanges, providing platforms to showcase and sell local products and handicrafts. Creation of self-employment marketplaces with tourism orientation: Supporting micro-enterprises and boosting tourist attraction. Handicrafts and home industries: Playing a vital role in cultural preservation and job creation.

Specialized tourism management: Offering targeted policies that enhance infrastructure and investment. Local management leadership: Leveraging intimate knowledge of local culture and constraints for sustainable tourism development. Rural transportation networks: Facilitating convenient access to attractions and improving visitor experience.

Healthcare networks for tourist welfare: Ensuring safety and comprehensive service provision. Locally organized tourism programs and tours: Promoting employment and cultural transmission. Existence of rural eco-lodges and proximity of attractions to paved roads: Enhancing authenticity and accessibility. Analysis of factor distribution on the influence-susceptibility map indicates a certain level of system instability in Babol's tourism sector, attributed to fragmented coordination and dispersed organizations involved. Without integrated management

structures and strengthened infrastructure, sustainable and predictable tourism growth cannot be expected. Furthermore, the findings stress that drivers across cultural, economic, managerial, and infrastructural domains operate synergistically, necessitating simultaneous attention.

Discussion and Conclusion

The comprehensive analysis through MICMAC software demonstrates that tourism development in Babol depends on a set of key interacting drivers, each playing a crucial role in shaping the tourism ecosystem. Drivers such as preserving traditional rural fabric, enhancing local markets, specialized management, local leadership, transportation networks, and welfare services show the greatest influence share. To achieve sustainable tourism development, the study recommends: Establishing integrated management among tourism-related organizations to prevent role overlap and resource wastage. Upgrading transportation, accommodation, and welfare infrastructures to ensure easy access to attractions. Conducting specialized training and empowering local communities effectively. Supporting local markets, handicrafts, and eco-tourism accommodations as significant cultural and economic strengths.

Employing modern marketing and information technologies to attract a broader audience continuously. The innovation in this research lies in applying MICMAC and cross-impact matrix analytical methods, enabling precise differentiation between direct and indirect effects and painting a comprehensive dynamic picture of Babol's tourism system. The active involvement of regional experts and managers further increases accuracy and alignment with field realities. This study provides a valuable foundation for tourism policy formulation and planning in Babol and serves as a practical model for comparable regions within Mazandaran province and beyond.

The authors declare that they did not use any artificial intelligence (AI) tools in the preparation of this manuscript.

Funding

This article is not sponsored

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

F Declaration of Generative AI and AI-assisted technologies in the writing process

بررسی پیشران‌های توسعه گردشگری شهرستان بابل

سیده فاطمه امامی^۱، مجید یاسوری^۲✉، مهدیه صالحی^۳

۱- پژوهشگر پسادکتری، گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۲- استاد گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

۳- گروه جغرافیا، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران.

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ دریافت:

؟؟؟/؟؟/؟؟

تاریخ بازنگری:

؟؟؟/؟؟/؟؟

تاریخ پذیرش:

؟؟؟/؟؟/؟؟

صص.؟؟-

کلید واژه‌ها:

توسعه گردشگری،
پیشرانهای توسعه،
شهرستان بابل،
میک مک.

گردشگری به عنوان یکی از صنایع پیشران توسعه اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، در شهرستان بابل با وجود ظرفیت‌های متنوع طبیعی و فرهنگی، با چالش‌های مدیریتی و زیرساختی مواجه است. از این رو، برنامه‌ریزی مؤثر و پایدار در این حوزه نیازمند شناسایی دقیق عوامل کلیدی و روابط متقابل میان آنهاست. هدف از این پژوهش، شناسایی و تحلیل پیشران‌های کلیدی توسعه گردشگری شهرستان بابل از طریق روش ماتریس اثرات متقاطع و نرم‌افزار MICMAC می‌باشد. در این راستا، میزان اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم عوامل مؤثر بررسی شده و پیشران‌های راهبردی توسعه گردشگری با رویکرد آینده‌پژوهی استخراج می‌گردند تا مبنایی برای برنامه‌ریزی یکپارچه و توسعه پایدار گردشگری فراهم گردد. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت تحلیلی-اکتشافی است که با رویکرد آینده‌پژوهی انجام گرفته است. در گام نخست، شاخص‌های مؤثر بر توسعه گردشگری از طریق مرور نظام‌مند ادبیات پژوهش و مطالعات پیشین استخراج شد. سپس این شاخص‌ها در قالب پرسشنامه ماتریس اثرات متقاطع تنظیم و به صورت هدفمند در اختیار نخبگان دانشگاهی و اجرایی حوزه گردشگری شهرستان بابل قرار گرفت. نتایج نشان داد که ۱۰ پیشران کلیدی نظیر بافت سنتی روستایی، بازارهای هفتگی فعال، بازارچه‌های خوداشتغالی گردشگری، صنایع دستی و خانگی، مدیریت تخصصی گردشگری، حضور مدیران بومی، شبکه حمل و نقل مناسب، خدمات بهداشتی، برنامه‌ها و تورهای بومی و خانه‌های بوم‌گردی بیشترین تأثیر مستقیم را در توسعه گردشگری شهرستان دارند. همچنین سیستم گردشگری شهرستان بابل تا حدی ناپایدار است و نیازمند هماهنگی و تقویت زیرساخت‌ها می‌باشد. برای توسعه پایدار گردشگری لازم است مدیریتی یکپارچه بین دستگاه‌های مرتبط ایجاد شود، زیرساخت‌های حمل و نقل و رفاهی بهبود یابند، نیروی انسانی آموزش دیده و بومی توانمند شوند، و از ظرفیت‌های فرهنگی و بوم‌گردی حمایت شود. همچنین فناوری‌های نوین در بازاریابی و اطلاع‌رسانی به کار گرفته شوند و مشارکت مستمر جامعه محلی تقویت گردد. این مطالعه با به کارگیری نرم‌افزار میک مک و روش ماتریس اثرات متقاطع، تحلیلی دقیق از تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم پیشران‌های توسعه گردشگری ارائه داده است. استفاده از دیدگاه آینده‌پژوهی و مشارکت خبرگان منطقه، این پژوهش را به الگویی نوآورانه در برنامه‌ریزی گردشگری پایدار تبدیل کرده است.

استناد:

<http://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2079389.1109>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه ولی عصر رفسنجان

مقدمه

امروزه صنعت گردشگری به عنوان یکی از مهم ترین و در عین حال پیچیده ترین بخش های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در جهان مطرح است. این صنعت نقش مؤثری در ایجاد اشتغال، درآمدزایی، گسترش عدالت اجتماعی، ارتقای رفاه عمومی، جهش های فرهنگی و همچنین فراهم سازی بستر رشد بخش خصوصی و توسعه زیرساخت ها ایفا می کند (Javan et al., 2021). تنوع و پیچیدگی فعالیت ها در صنعت گردشگری سبب شده است این حوزه به یک پدیده چندوجهی تبدیل شود که ابعاد اجتماعی، محیطی و اقتصادی را به صورت هم زمان در بر می گیرد (Dehzadeh et al., 2019).

در همین راستا، گردشگری یکی از بخش های تأثیرگذار در اقتصاد کشورها به شمار می رود؛ بخشی که به دلیل ماهیت پویا و پیچیده خود، با عدم قطعیت، شتاب بالای تحولات، افزایش رقابت میان مقاصد، پیچیدگی نیازهای گردشگران و پیش بینی ناپذیری شرایط مواجه است. این ویژگی ها موجب شده است که مدیریت گردشگری با روش های سنتی پاسخگوی شرایط کنونی نباشد و نیاز به بهره گیری از رویکردهای نوین برنامه ریزی و تصمیم گیری بیش از پیش احساس شود. در این میان، رویکرد آینده پژوهی به عنوان یکی از ابزارهای کارآمد برای مواجهه با پیچیدگی ها و عدم قطعیت های موجود در نظام گردشگری مطرح شده است (Ezzatpanah & Valizadeh, 2019).

از سوی دیگر، گردشگری به عنوان یکی از موتورهای امیدبخش توسعه اقتصادی، می تواند موجب افزایش جریان های انسانی، گردش کالا، سرمایه و اطلاعات در یک منطقه شود (Yunxuan Ling et al., 2023). نقش این صنعت در کاهش فقر و دستیابی به اهداف توسعه پایدار نیز در مطالعات مختلف مورد تأکید قرار گرفته است؛ به گونه ای که توسعه گردشگری، به ویژه در کشورهای کمتر توسعه یافته، زمینه افزایش درآمد، کاهش بیکاری، رشد اقتصادی و در نهایت بهبود کیفیت زندگی و رفاه اجتماعی را فراهم می آورد (Tayebi et al., 2018; Erfani & Mircheraghkhani, 2019; Cia & Xia, 2018). از این منظر، پایداری و قابلیت رقابت به عنوان دو مفهوم کلیدی در سیاست گذاری نوین گردشگری مطرح می شوند؛ چراکه تبدیل گردشگری به یک بخش اقتصادی غالب، می تواند ساختار اقتصادی و اجتماعی جوامع محلی را دستخوش تحولات اساسی کند.

گردشگری همچنین در شکل دهی به هویت مکانی نقش مهمی ایفا می کند. مقاصد گردشگری از طریق ایجاد تعامل میان گردشگران و محیط مقصد، موجب شکل گیری ادراکات ذهنی، تقویت حس مکان و بازنمایی فرهنگی فضاها می شوند (Molaei et al., 2018). در سطح کلان، توجه به آینده صنعت گردشگری در ایران نیز در اسناد سیاستی و برنامه ریزی های ملی منعکس شده است؛ به طوری که تدوین چشم انداز بیست ساله و هدف گذاری جذب ۲۰ میلیون گردشگر، بیانگر اهمیت این صنعت در نظام سیاست گذاری کشور است. همچنین تحولات گسترده صنعت گردشگری از دهه ۱۹۵۰ به بعد، که از آن به عنوان «انقلاب گردشگری» یاد می شود، نشان دهنده رشد شتابان و جایگاه راهبردی این بخش در اقتصاد جهانی است (Tahereh Nasr, 2019).

در ادبیات جهانی نیز گردشگری به عنوان یکی از ارکان اصلی توسعه جهانی شناخته می شود (Skuras; UNWTO, 2020). سرمایه گذاری در گردشگری، علاوه بر توسعه زیرساخت ها، موجب افزایش حمایت و مشارکت جوامع محلی در فرآیند توسعه می شود (Din & Xu, 2019) و نقش مؤثری در ترویج توسعه اجتماعی-اقتصادی ایفا می کند (Dogru & Bulut, 2018). بسیاری از مطالعات، گردشگری را یکی از مؤثرترین ابزارها برای دستیابی به توسعه پایدار، کاهش فقر و ایجاد فرصت های شغلی گسترده می دانند (Aqueveque & Bianchi, 2017; WTTC, 2009). همچنین جذب گردشگران خارجی می تواند منجر به افزایش درآمدهای ارزی و تقویت بنیان های اقتصادی مناطق مقصد شود (Yang & Wall, 2009; Yan & Santos, 2009). (Candice, 2015).

بررسی پیشران‌های توسعه گردشگری شهرستان بابل / که امامی و همکاران

با این حال، توسعه گردشگری بدون برنامه‌ریزی منسجم و سازمان‌یافته می‌تواند با چالش‌های جدی همراه باشد. افزایش تقاضای گردشگری و تمرکز فعالیت‌ها در برخی مقاصد، مسائل مهمی را در حوزه برنامه‌ریزی و مدیریت گردشگری ایجاد کرده است (Harrill, 2004; Gilandeh et al, 2017). پژوهش‌ها نشان می‌دهند که توسعه گردشگری تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی قرار دارد و نفوذ فرهنگ در مکان مقصد، نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری الگوهای گردشگری ایفا می‌کند. از این منظر، گردشگری به دلیل ارتباط تنگاتنگ با حوزه‌هایی چون محیط‌زیست، اقتصاد، فرهنگ و کشاورزی، می‌تواند در صورت مدیریت صحیح، رشد و پیشرفت اقتصادی قابل توجهی را برای مناطق مختلف به همراه داشته باشد (Mousavi et al., 2015).

شهرستان بابل با برخورداری از ظرفیت‌های فراوان تاریخی، طبیعی، فرهنگی و اقتصادی، پتانسیل قابل توجهی برای توسعه صنعت گردشگری دارد. با این حال علیرغم این توانمندی‌ها، روند توسعه گردشگری در این منطقه با چالش‌ها و موانع متعددی مواجه است که مانع از بهره‌برداری کامل و پایدار از این ظرفیت‌ها شده‌اند. شناخت دقیق پیشران‌های توسعه گردشگری، یعنی عوامل مؤثر و کلیدی که می‌توانند رشد و رونق این صنعت را تسریع و پایدار کنند، یکی از پیشنیازهای برنامه‌ریزی صحیح و سیاست‌گذاری راهبردی است. اولین و مهمترین مسأله در توسعه گردشگری شهرستان بابل، تعارض و نبود هماهنگی میان نهادهای مختلف مرتبط با حوزه گردشگری است. در شرایط فعلی، سازمانها و ادارات مختلف مانند میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، شهرداری، اداره منابع طبیعی، بخش خصوصی و فعالان محلی به صورت پراکنده و گاه ناسازگار اقدام می‌کنند که منجر به تداخل وظایف، هدررفت منابع و ضعف در تحقق اهداف توسعه گردشگری شده است.

فقدان یک مدیریت یکپارچه و ساختارهای هماهنگ کننده به عنوان مسوول اصلی پیشران‌های توسعه، بزرگترین مانع بروز پتانسیل‌های بالقوه در بابل محسوب می‌شود. علاوه بر این، ضعف در زیرساختهای گردشگری مانند حمل و نقل، اقامتگاه‌ها، امکانات رفاهی، و نبود بازاریابی هدفمند و مدرن باعث کاهش جذابیت و رقابت‌پذیری مقصد بابل در برابر دیگر مقاصد گردشگری استان و کشور گردیده است. آموزش ناکافی فعالان حوزه گردشگری، کمبود سرمایه‌گذاری و حمایت‌های سیاست‌گذارانه، همچنین عدم بهره‌مندی مناسب از فناوری‌های نوین تبلیغات و اطلاع‌رسانی، به عنوان موانع مهم دیگر شناخته می‌شوند که نقش اساسی در کندی حرکت توسعه گردشگری دارند.

در مجموع، مسوول اصلی پیشروی در توسعه گردشگری شهرستان بابل، ایجاد یک سازوکار مدیریت یکپارچه و هماهنگی کلان میان تمامی ذینفعان است. به دنبال آن تقویت زیرساخت‌ها، افزایش سرمایه‌گذاری هدفمند، آموزش تخصصی نیروی انسانی، بهره‌برداری از فناوری‌های نوین و طراحی راهبردهای بازاریابی دقیق، به عنوان پیشران‌های اصلی توسعه شناسایی می‌شوند که بدون تحقق صحیح هر یک، توسعه پایدار گردشگری این شهرستان قابل تحقق نخواهد بود. بنابراین، مطالعه و تحلیل عمیق پیشران‌های توسعه گردشگری بابل با تمرکز بر شناسایی نقش‌های کلیدی هر نهاد، هماهنگی میان‌بخشی، و ارائه راهکارهای عملی جهت ارتقاء ظرفیت‌ها، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است و می‌تواند به الگوی مطلوبی برای سایر مناطق مشابه در استان مازندران تبدیل شود.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

گردشگری به عنوان یکی از پیچیده‌ترین نظام‌های اقتصادی-اجتماعی، متأثر از برهم‌کنش مجموعه‌ای از عوامل فرهنگی، اقتصادی، مدیریتی، زیرساختی و محیطی است که به صورت هم‌زمان و شبکه‌ای عمل می‌کنند (UNWTO, 2020; Vanhove, 2002). این ویژگی سبب شده است که توسعه گردشگری صرفاً به افزایش منابع یا زیرساخت‌ها محدود نباشد، بلکه نیازمند درک ساختار درونی سیستم و شناسایی عوامل کلیدی اثرگذار بر پویایی آن باشد. از این رو، در ادبیات نوین گردشگری، رویکردهای سیستم‌محور و آینده‌پژوهانه جایگاه ویژه‌ای یافته‌اند. بر اساس دیدگاه توسعه پایدار، گردشگری زمانی می‌تواند به رشد اقتصادی، کاهش فقر و ارتقای

رفاه اجتماعی منجر شود که میان ابعاد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و محیطی آن تعادل برقرار گردد (Dogru & Bulut, 2018; Aqueveque & Bianchi, 2017). پژوهش‌ها نشان می‌دهد که نبود چنین تعادلی، منجر به ناپایداری سیستم گردشگری، تضعیف سرمایه‌های محلی و کاهش رقابت‌پذیری مقاصد می‌شود (Palmer & Mathel, 2010; Harrill, 2004). در این چارچوب، مفاهیمی مانند مدیریت یکپارچه، مشارکت ذی‌نفعان و بهره‌گیری از ظرفیت‌های بومی، به‌عنوان اصول بنیادین توسعه گردشگری مطرح می‌شوند. از سوی دیگر، مطالعات متعدد بر نقش پیشران‌های توسعه گردشگری تأکید دارند؛ پیشران‌هایی که می‌توانند به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم مسیر تحول سیستم گردشگری را تعیین کنند (Ezzatpanah & Firozjaeyan et al., 2013; Valizadeh, 2019).

شناسایی این پیشران‌ها مستلزم استفاده از روش‌هایی است که توانایی تحلیل روابط متقابل و پیچیده میان عوامل را داشته باشند. در این راستا، روش تحلیل اثرات متقاطع و نرم‌افزار MICMAC به‌عنوان یکی از ابزارهای آینده‌پژوهی، امکان شناسایی متغیرهای کلیدی، پیشران‌های راهبردی و ساختار پویای سیستم گردشگری را فراهم می‌کند (Saraei et al., 2020; Nasr, 2019). بنابراین، چارچوب نظری این پژوهش بر ترکیب سه محور اصلی استوار است: نگاه سیستمی به گردشگری، رویکرد توسعه پایدار و استفاده از آینده‌پژوهی برای شناسایی پیشران‌های کلیدی؛ چارچوبی که زمینه تحلیل ساختاری توسعه گردشگری شهرستان بابل را فراهم می‌سازد.

توسعه گردشگری به عنوان یکی از مهمترین راهبردهای رشد اقتصادی و فرهنگی در بسیاری از جوامع مطرح است و بررسی پیشرانهای مؤثر بر این توسعه اهمیت فراوانی دارد. شهرستان بابل با دارا بودن جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی، ظرفیت بالقوهای برای رونق صنعت گردشگری دارد؛ اما تحقق این پتانسیل مستلزم شناخت دقیق عوامل محرک توسعه است. بر اساس مطالعات پیشین، پیشرانهای توسعه گردشگری شامل عوامل اقتصادی، فرهنگی، زیست‌محیطی، زیرساختی، سیاست‌گذاری و اجتماعی می‌شود. پیشینه‌های علمی نشان داده‌اند که نبود مدیریت یکپارچه، کمبود سرمایه‌گذاری، ضعف زیرساخت‌ها و پراکندگی متغیرها از جمله موانع توسعه پایدار گردشگری هستند. همچنین نقش فرهنگ و نگرش زیست‌محیطی به عنوان پیشران‌های حیاتی توسعه، اهمیت خاصی دارد و سرمایه‌گذاری‌های خارجی و خصوصی به عنوان شتاب‌دهنده‌های رشد به شمار می‌آیند. با توجه به شرایط خاص شهرستان بابل و لزوم تحقق توسعه پایدار در آن، مرور و تکمیل پیشینه‌های علمی به شناسایی بیشتر این پیشران‌ها و در نهایت کاربرد آنها در برنامه‌ریزی توسعه کمک خواهد کرد. با توجه به مطالعاتی که در داخل و خارج صورت گرفته، در ادامه به بعضی از آن‌ها اشاره می‌شود:

ایزدی و باغبان‌منش (2025) در پژوهشی با عنوان «شناسایی عوامل و پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری در مقالات منتشرشده با رویکرد آینده‌نگاری در ایران» شاخص‌های تأثیرگذار بر توسعه گردشگری در ادبیات علمی ایران بررسی شد. این مطالعه با استفاده از روش فراترکیب و تحلیل آینده‌نگاری نشان داد که توسعه گردشگری در ایران تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل متقابل قرار دارد و شناخت این نیروها برای برنامه‌ریزی راهبردی ضروری است. پژوهش نشان می‌دهد که تحلیل نظام‌مند عوامل، زمینه را برای تحلیل ساختاری عمیق‌تر فراهم می‌کند و می‌تواند به سیاست‌گذاران کمک کند تا در تدوین راهبردهای گردشگری، به نیروهای مؤثر توجه کنند.

جوان و همکاران (2021) در مقاله‌ای تحت عنوان واکاوی پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری کلان شهر رشت مبتنی بر رویکرد آینده‌پژوهی بیان کردند با توجه به وضعیت پراکندگی متغیرها توسعه گردشگری کلان شهر رشت ناپایدار است. قهرمانی‌فرد و همکاران (2021) در مقاله‌ای تحت عنوان شناخت و ارزیابی پیشران‌های حیاتی مؤثر بر آینده توسعه گردشگری کلان شهر تبریز بیان کردند از بین ۳۸ شاخص مؤثر کشف شده در توسعه گردشگری شهر تبریز ۱۰ شاخص به عنوان پیشران‌های حیاتی مشخص شدند. در بین پیشران‌های کشف شده، پیشران فرهنگ با امتیاز ۱۱۰۷ بالاترین و پیشران تبلیغات با امتیاز ۶۹۵ کمترین امتیاز را کسب کرده‌اند. به صورت کلی می‌توان گفت وضعیت تحقق پیشران‌های کشف شده در شهر تبریز وضعیت مطلوبی نیست و در صورت توجه به این پیشران‌ها و اجرای راهبردهای متناسب با این پیشران‌ها می‌توان آینده مطلوبی برای توسعه گردشگری شهر تبریز متصور شد.

بررسی پیشران‌های توسعه گردشگری شهرستان بابل / کمال امامی و همکاران

عزت‌پناه (2020) در مقاله‌ای تحت عنوان تبیین نیروهای پیشین موثر بر آینده توسعه صنعت گردشگری در شهرهای مرزی (مورد مطالعه بانه) اظهار داشت که با توجه به امتیاز بالای تاثیرگذاری مستقیم و غیر مستقیم از میان ۵۰ متغیر، ۱۰ پیشران کلیدی از جمله: تصویب و اجرای منطقه آزاد تجاری-صنعتی، ایجاد کارخانه صنایع، رونق سرمایه‌گذاری‌های خارجی و خصوصی و منطقه ویژه اقتصادی در آینده صنعت گردشگری شهر بانه تاثیرگذارند.

قصابی و همکاران (2019) در مقاله‌ای تحت عنوان شناسایی پیشران‌های توسعه گردشگری در منطقه آزاد ارس بیان کردند که رابطه‌ی معناداری بین پیشران‌ها و مولفه‌های توسعه گردشگری در سطح اطمینان ۹۵ درصد وجود دارد.

دهزاده و احمدی‌فرد (2018) در مقاله‌ای تحت عنوان تعیین پیشران‌های کلیدی موثر بر گردشگری با رویکرد آینده پژوهی شهرستان‌های استان مازندران اظهار داشتند که پراکندگی متغیرها در محور تاثیرگذاری و تاثیرپذیری عوامل در نرم‌افزار میک‌مک، بیانگر ناپایداری سیستم در گردشگری محدوده مورد مطالعه است.

سمر (2025) در مطالعه‌ای با رویکرد آینده‌پژوهی و به کارگیری روش‌های تلفیقی دلفی، MICMAC و سناریوسازی، مهم‌ترین پیشران‌های رقابت‌پذیری مقصد گردشگری شناسایی و تحلیل شدند. این پژوهش نشان داد که ترکیب روش‌های آینده‌پژوهی در تحلیل ساختاری، نمی‌تواند فقط عوامل موثر بر توسعه گردشگری را شناسایی کند، بلکه روابط پیچیده میان آنان را نیز روشن می‌سازد و امکان پیش‌بینی جانشین‌های آتی نظام گردشگری را فراهم می‌آورد.

هن و همکاران (2025) مطالعه‌ای در چین با استفاده از روش ISM و تحلیل MICMAC انجام شد تا پیشران‌های توسعه گردشگری روستایی پایدار اولویت‌بندی شود. نتایج نشان داد که سیاست‌ها و حمایت‌های دولت به عنوان قدرتمندترین پیشران عمل می‌کند و شبکه‌ای از روابط پیچیده میان پیشران‌ها وجود دارد که جهت‌دهی به توسعه پایدار گردشگری را ممکن می‌سازد. این پژوهش نشان می‌دهد که تحلیل ساختاری می‌تواند در طراحی برنامه‌های کلان گردشگری نقش مهمی داشته باشد.

گیریل و همکاران (2021) در مقاله‌ای تحت عنوان ترجیحات توریستی آینده‌نگر برای توسعه گردشگری پایدار در کشور-های در حال توسعه جزیره کوچک اظهار داشتند که نگرش‌های زیست محیطی بر سلیقه افراد تاثیر می‌گذارد و سیاست‌گذاران باید این ویژگی‌ها را برای جذب بازدیدکنندگان و سرمایه‌گذاری خصوصی در نظر بگیرند.

پالمر و متیال (2010) در مقاله‌ای تحت عنوان علل و پیامدهای عدم استفاده از ظرفیت در توسعه یک تفرجگاه گردشگری بیان کردند که این فرض رایج وجود دارد که توسعه اقامتگاه‌های گردشگری مزایای مستقیم و غیرمستقیم را برای منطقه‌ای که در آن واقع شده‌اند به همراه دارند.

هاسیا (2014) در مقاله‌ای تحت عنوان توسعه فضای توریستی در شهرهای بندری لهستان بیان کردند که شکل‌گیری توسعه گردشگری در گرو و ایجاد اجرای سیاست‌گذاری است، و با توجه به رابطه‌ی نزدیک بین حمل و نقل موثر و گردشگر، جنبه‌های لجستیک شهری نیز باید در نظر گرفته شود.

با توجه به مطالعات صورت گرفته و بررسی پیشران‌های گردشگری، به این نتیجه می‌رسیم که فرهنگ یکی از پیشران‌های حیاتی در توسعه گردشگری است، بررسی وضعیت اقتصادی و زیست محیطی نشان می‌دهد که در توسعه گردشگری تاثیرگذارند و در این زمینه باید سرمایه‌گذاری‌های خارجی و خصوصی در نظر گرفته شود، به جنبه‌های لجستیک شهری که رابطه‌ی مستقیمی با توسعه گردشگری دارد توجه شود، علاوه بر این‌ها وضعیت پراکندگی متغیرها منجر به توسعه ناپایدار گردشگری می‌شود. بنابراین در این پژوهش سعی بر آن شده است تا با بررسی هرچه دقیق‌تر پیشران‌های گردشگری در شهرستان بابل گامی در جهت توسعه گردشگری این شهرستان برداشت.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر از منظر هدف، کاربردی و از نظر ماهیت، تحلیلی-اکتشافی است که در چارچوب رویکرد آینده‌پژوهی و با بهره‌گیری از ترکیبی از روش‌های کمی و کیفی انجام شده است. گردآوری داده‌ها به صورت اسنادی-کتابخانه‌ای و میدانی صورت گرفته است. در بخش کیفی، از بررسی اسناد، منابع علمی و پرسشنامه‌های باز و مصاحبه با خبرگان استفاده شد و در بخش کمی، داده‌ها از طریق

وزن دهی و امتیازدهی پرسشنامه‌های دلفی به صورت عددی استخراج گردید. در گام نخست، با مرور نظام‌مند ادبیات پژوهش و مطالعات پیشین، مجموعه‌ای از شاخص‌ها و مؤلفه‌های مؤثر بر توسعه گردشگری در ابعاد اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، برنامه‌ریزی و مدیریت، زیرساختی و خدماتی و عوامل طبیعی شناسایی شد. این شاخص‌ها در قالب پرسشنامه دلفی اولیه تنظیم و به منظور پالایش و تکمیل، در اختیار خبرگان قرار گرفت. جامعه آماری پژوهش شامل 40 نفر از نخبگان دانشگاهی، مدیران اجرایی و متخصصان حوزه گردشگری بود که به صورت هدفمند انتخاب شدند.

روش دلفی در این پژوهش طی دو مرحله اجرا گشت. در مرحله اول، خبرگان شاخص‌های پیشنهادی را از نظر میزان اهمیت، شفافیت و ارتباط با توسعه گردشگری ارزیابی کرده و پیشنهادهای اصلاحی خود را ارائه دادند. بر اساس نتایج این مرحله، شاخص‌ها بازنگری و اصلاح شد. در مرحله دوم، نسخه نهایی پرسشنامه در قالب ماتریس اثرات متقاطع در اختیار خبرگان قرار گرفت و از آنان خواسته شد تا میزان اثرگذاری و اثرپذیری هر متغیر نسبت به سایر متغیرها را در مقیاس 0 تا 3: بدون تأثیر، 1: تأثیر ضعیف، 2: تأثیر متوسط، 3: تأثیر زیاد) ارزیابی کنند. همچنین نماد P برای نمایش اثرگذاری بالقوه مستقیم و غیرمستقیم در نظر گرفته شد. معیار اجماع در روش دلفی، همگرایی نظرات خبرگان و کاهش پراکندگی امتیازات در مرحله دوم بود که نشان‌دهنده دستیابی به ثبات نسبی در قضاوت‌ها محسوب می‌شود.

به منظور بررسی روایی ابزار پژوهش، از روایی محتوایی و روایی صوری استفاده شد. پرسشنامه‌ها پیش از توزیع نهایی، توسط جمعی از خبرگان دانشگاهی و متخصصان حوزه گردشگری بررسی و اصلاح گردید تا از پوشش مناسب مفاهیم، شفافیت گویه‌ها و تناسب آن‌ها با اهداف پژوهش اطمینان حاصل شود. پایایی ابزار پژوهش نیز به صورت کیفی و از طریق ثبات در پاسخ‌ها، همگرایی نظرات خبرگان در مراحل دلفی و سازگاری منطقی نتایج به دست آمده ارزیابی شد که بیانگر قابلیت اعتماد ابزار پژوهش است. در نهایت، داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها در نرم‌افزار MICMAC وارد شد و با تحلیل اثرات متقاطع، میزان اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم متغیرها محاسبه گردید. خروجی این تحلیل، شناسایی پیشران‌های کلیدی، متغیرهای حدواسط و عوامل نتیجه و ترسیم نمودارهای مربوط به وضعیت پایداری یا ناپایداری سیستم گردشگری بود.

جدول ۱- شاخص‌ها و متغیرهای پژوهش بر اساس ادبیات تحقیق

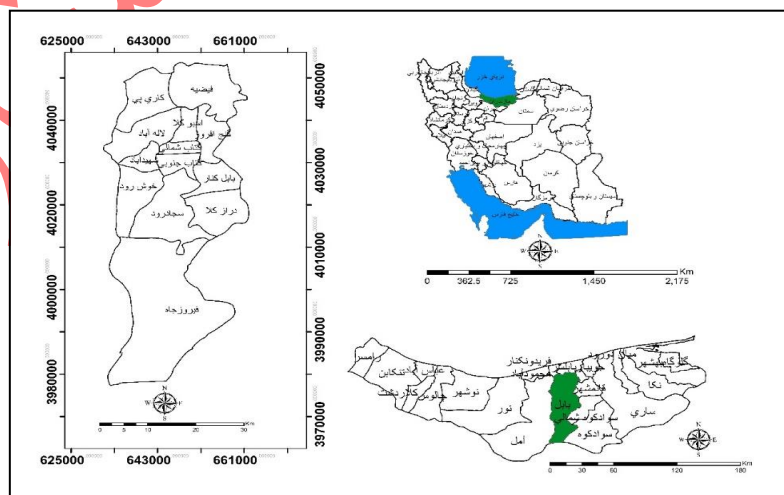
ابعاد	گویه‌ها	گویه‌ها
اجتماعی-فرهنگی	A1	آگاهی جامعه محلی و گردشگران از وضعیت گردشگری،
	A2	بهبود وضعیت آموزش نیروی انسانی در فعالیتهای بخش گردشگری
	A3	داشتن فرهنگ گردشگری،
	A4	امنیت و رفاه اجتماعی،
	A5	الگوپردازی ساکنان محلی از رفتار گردشگران،
	A6	تنوع فرهنگی آداب و رسوم،
	A7	کیفیت منابع در ایجاد انگیزه گردشگران برای سفر دوباره،
	A8	فناوری‌های نوین در عرصه گردشگری،
	A9	وجود فرهنگ تسامح،
	A10	وجود سازمان‌های غیردولتی فعال در گردشگری،
	A11	وجود بافت سنتی روستایی،
	A12	افزایش نقش بخش‌های مردمی، عمومی، خصوصی و تعاونی در توسعه گردشگری،
	A13	حجم بالای گردشگران وارده به استان در طول سال،
	A14	مهمان نوازی ساکنان استان
		Crompton, 2007; Dehdashti, Shahrokh, & Fayazi, 2011;; Zhou et al., 2022; Wang et al., 2022,

ابعاد	گویه‌ها	گویه‌ها
اقتصادی	A15	الگو شیوه سکونت و زندگی خاص،
	A16	بهره‌گیری از دانشگاه‌های استان برای تربیت متخصص گردشگری،
	A17	مناسب بودن هزینه‌ها،
	A18	سرمایه‌گذاری بخش خصوصی،
	A19	اشتغال افراد بومی و غیربومی در مشاغل کلیدی بخش گردشگری (کارآفرینی)،
	A20	بهبود وضعیت اقتصادی مردم بومی،
	A21	میزان بودجه تخصیص یافته به بخش گردشگری
	A22	وجود تنوع اقتصادی و فرصت‌های شغلی،
	A23	افزایش درآمد حاصل از گردشگری،
	A24	بازاریابی و تعداد بنگاه‌های محلی مربوط به گردشگری،
	A25	تنوع محصولات و صنایع دستی و خانگی،
	A26	دسترسی آسان به امکانات و زیرساخت‌ها،
	A27	بازارهای هفتگی فعال و متعدد،
	A28	وجود نیروی کار ارزان و تحصیل کرده در استان
	A29	پایین بودن هزینه مالکیت زمین‌ها برای احداث، تأسیسات و خدمات گردشگری
	A30	امکان ایجاد بازارچه‌های خود اشتغالی با رویکرد توسعه، صنایع دستی و خانگی و بهره‌برداری از آن در توسعه صنعت گردشگری در استان،
	A31	اعتقاد مسئولان منطقه به اشتغال‌زایی از طریق گسترش گردشگری در راستای توسعه استان
برنامه‌ریزی و مدیریت	A32	سیاست‌های کلان دولت
	A33	مدیریت تخصصی در زمینه گردشگری،
	A34	مشارکت افراد روستا در زمینه برنامه‌ریزی گردشگری،
	A35	طرح جامع گردشگری،
	A36	نیروی انسانی ماهر،
	A37	آگاهی و علاقه‌مندی مسئولان و مدیران به توسعه گردشگری در استان،
	A38	هماهنگی سازمان‌های مختلف در زمینه برنامه‌ریزی گردشگران،
	A39	قرار داشتن مدیران بومی در راس تصمیم‌گیری برای مباحث گردشگری،
	A40	امکان جذب مدیران بخش خصوصی در فعالیتهای گردشگری،
	A41	وجود نیروهای تحصیل کرده در سطوح مختلف برای جذب در نظام مدیریت
زیرساختی و خدماتی	A42	شبکه حمل و نقل در روستاها،
	A43	شبکه بهداشتی و درمانی،
	A44	تأسیسات زیربنایی،
	A45	خدمات رفاهی،
	A46	بازسازی آثار گردشگری،
	A47	گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری،

ابعاد	گویه‌ها	گویه‌ها
	A48	وجود برنامه ها و تورهای گردشگری توسط افراد بومی،
	A49	دسترسی به آب آشامیدنی بهداشتی،
	A50	وجود مراکز پذیرائی و غذاخوری،
	A51	وجود خانه‌های بوم گردی،
	A52	نزدیکی جاذبه‌های گردشگری به جاده آسفاته برای دسترسی آسان گردشگران،
	A53	اتصال استان به شبکه راه‌آهن سراسری کشوری،
	A54	وجود راه‌های ارتباطی و مواصلاتی مناسب در پسران و اتصال آن به شبکه راه‌های اصلی و راه آهن کشور، وجود بانک اطلاعات گردشگری
طبیعی	A55	منابع آب
	A56	شرایط آب و هوایی و اقلیم مناسب،
	A57	پوشش گیاهی و جانوری متنوع، چشم اندازهای طبیعی مناسب،
	A58	برخورداری از رودخانه‌های با آب دائمی و وجود مزارع برنج
Farahani et al. (2013); Molaei et al. (2018)		

شهرستان بابل پرجمعیت‌ترین شهرستان مازندران با مساحت ۱۵۷۸۰۱ کیلومتر مربع است. بر اساس سرشماری انجام شده در سال ۱۳۹۵ جمعیت شهر بابل ۳۰۵،۵۷۸ نفر و جمعیت شهرستان بابل ۵۳۱،۹۳۰ نفر برآورد شده است (Maghithi et al., 2021). شهرستان بابل یکی از شهرهایی است که پتانسیل بالایی در جذب گردشگر به عنوان یکی از شهرهای غیرساحلی استان مازندران دارد. درحالی که مطالعه ناچیزی در رابطه با بازاریابی این شهرستان صورت گرفته است. شهرستان بابل گرچه از دریا فاصله دارد اما به دلیل قرار داشتن در دامنه رشته کوه البرز از روستاهای جنگلی و کوهستانی بسیار زیبایی برخوردار است و این امر سبب شده تا همواره گردشگران شهرستانی، استانی و کشوری زیادی را به خود جلب نماید. این شهرستان دارای ۶ بخش، ۱۳ دهستان و ۶۴۰ روستا می‌باشد. که از این تعداد ۷۱ روستا کوهستانی و ۲۰۲ روستا کوهستانی بوده که در جنگل قرار دارند. روستاهای کوهستانی و روستاهای کوهستانی که دارای موقعیت جنگلی هستند در سه بخش بندپی شرقی، بندپی غربی و بابل کنار قرار دارند. که بخش عمده روستاهای گردشگری پذیر شهرستان می‌باشند.

شکل ۱- موقعیت منطقه مورد مطالعه

منبع: یافته های تحقیق، ۱۴۰۴

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

یافته‌های توصیفی پژوهش نشان می‌دهد، ۵۰ درصد پاسخگویان در رده سنی ۴۶-۶۰ سال هستند و ۵۵ درصد این پاسخگویان یا به عبارتی خبرگان در زمینه گردشگری دارای مدرک دکتری می‌باشند. لازم به ذکر است جامعه خبرگان که ۴۰ نفر را تشکیل می‌دهند شامل اساتید و متخصص دانشگاهی در زمینه گردشگری (۱۳ نفر)، کارشناسان متخصص میراث فرهنگی در حوزه گردشگری (۱۵)، فعالان و کارآفرینان حوزه گردشگری (۱۲ نفر) می‌باشند.

جدول ۲- ویژگی‌های نمونه آماری

تعداد	درصد	
سن		
۳۰-۴۵	۱۳	۳۲/۵
۴۶-۵۹	۲۰	۵۰
۶۰ سال و بیشتر	۷	۱۷/۵
کل	۴۰	۱۰۰
تحصیلات		
لیسانس	۶	۱۵
فوق لیسانس	۱۲	۳۰
دکتری	۲۲	۵۵
کل	۴۰	۱۰۰

عوامل کلیدی و پیشران‌های مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری شهرستان بابل

تحلیل سازمان فضایی

به‌منظور شناسایی مهم‌ترین شاخص‌های مؤثر بر توسعه صنعت گردشگری شهرستان بابل، در مرحله نخست ۶۶ شاخص با اتکا به مرور پژوهش‌های پیشین و ادبیات موضوع استخراج گشت. سپس این شاخص‌ها با بهره‌گیری از نظرات کارشناسان و مدیران اجرایی حوزه گردشگری مورد بازبینی قرار گرفت و در نهایت، جهت ارزیابی تخصصی و تکمیل فرآیند پالایش، در اختیار خبرگان، متخصصان و مدیران اجرایی مرتبط قرار داده شد. از میان ۶۶ شاخص در نهایت ۵۸ شاخص پالایش و برای بررسی دوباره در اختیار خبرگان استانی، مدیران خبره استان و متخصصان علوم مرتبط با صنعت گردشگری قرار گرفت. در نهایت عوامل کلیدی ۴ بخش و ۵۸ شاخص کلیدی با پهنای ماتریس ۵۸×۵۸ مبتنی بر تحلیل اثرات متقاطع تنظیم شد.

پس از تجزیه و تحلیل شاخص‌های کلیدی و داده‌های مورد نیاز، ماتریس اثرات متقاطع با ابعاد ۵۸×۵۸ در نرم‌افزار MICMAC تشکیل شد. نتایج نشان داد که درجه پُرشدگی ماتریس ۹۷ درصد است که بیانگر آن است که شاخص‌های انتخاب‌شده در بیش از ۹۷ درصد موارد بر یکدیگر اثر متقابل داشته‌اند و از انسجام بالای سیستم مورد بررسی حکایت می‌کند. از مجموع ۳۲۵۱ رابطه ماتریسی قابل ارزیابی، تعداد ۳۴۵ رابطه (۱۴ درصد) دارای اثر متقاطع قوی (امتیاز ۳) بوده‌اند که نشان‌دهنده وجود روابط دوطرفه و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری هم‌زمان شاخص‌ها از یکدیگر است. همچنین ۶۲۸ رابطه (۲۵ درصد) دارای اثر متقاطع متوسط (امتیاز ۲) بوده‌اند که نقش تقویت‌کننده میان شاخص‌ها را نشان می‌دهد. علاوه بر این، ۱۱۰۱ رابطه (۴۴ درصد) دارای اثر متقاطع ضعیف (امتیاز ۱) بوده‌اند که بیانگر تأثیرگذاری یک‌طرفه برخی شاخص‌ها بر سایر متغیرهاست. در مقابل، ۴۳۴ رابطه (۱۷ درصد) فاقد اثر متقاطع (امتیاز ۰) بوده‌اند که نشان می‌دهد در این موارد، شاخص‌ها نه بر یکدیگر تأثیر گذاشته‌اند و نه از یکدیگر تأثیر پذیرفته‌اند.

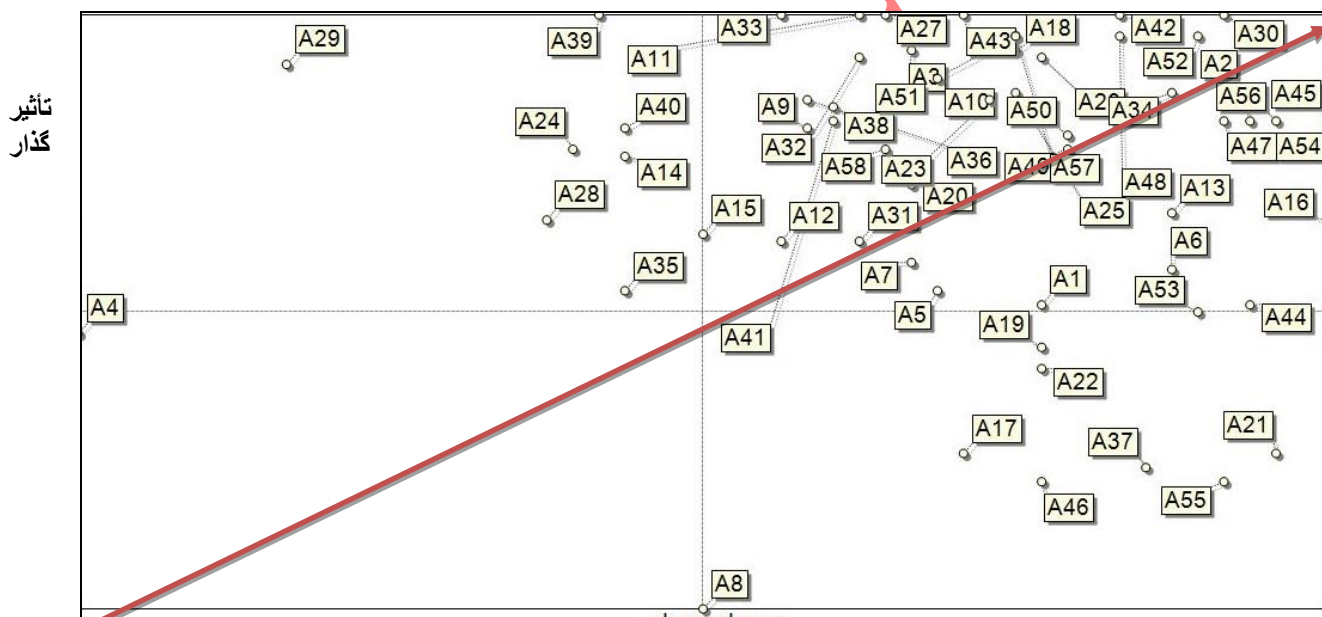
ابعاد ماتریس	تکرار	بدون تأثیر	تأثیرگذار	تقویت کننده	توانمندساز	درجه پرشدگی	جمع
۵۸۵۸	۲	۸۳۴	۲۲۴۲	۱۷۵	۱۱۳	۹۶/۶۴	۳۲۵۱

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

تحلیل پایداری و ناپایداری سیستم بر اساس پلان اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم

پراکنش متغیرها بر روی پلان اثرگذاری-اثرپذیری نشان دهنده ویژگی کلی سیستم است و بر اساس شکل پراکندگی متغیرها روی پلان مشخص می‌شود که سیستم پایدار است یا ناپایدار. سیستم‌های ناپایدار، با متغیرهایی که هم اثرگذارند و هم اثرپذیر، تحولات شدیدی در آینده خواهند داشت و وضعیت کنونی آن‌ها پایدار نخواهد ماند. در این حالت، پراکنش متغیرها لوزی شکل و از جنوب غربی به شمال شرقی نمودار خواهد بود. اما چنانچه سیستم دارای تعداد زیادی عوامل اثرگذار و در سمت مقابل تعداد زیادی عوامل اثرپذیر باشد و پراکنش متغیرها به شکل L از سمت چپ نمودار ظاهر شود، سیستم پایدار است و شرایط کنونی سیستم در آینده تغییر چندانی نخواهد کرد. مطابق نتایج خروجی میک‌مک، بر اساس نظر خبرگان، وضعیت گردشگری روستایی در شهرستان بابل تا حدودی ناپایدار است و شرایط کنونی حاکم بر سیستم گردشگری روستایی در آینده نزدیک به شدت تغییر خواهد کرد.

شکل ۲- نمودار وضعیت پایداری/ناپایداری سیستم

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

ماتریس نهایی برگرفته از پژوهش شامل پنج ناحیه مهم و اساسی می‌باشد که مشتمل بر موارد زیر هستند.

پیشران‌های شگفت‌انگیز: این پیشران‌ها مهمترین و تأثیرگذارترین شاخص‌ها در توسعه صنعت گردشگری شهرستان بابل می‌باشند و آینده صنعت گردشگری شهرستان بابل به توسعه این پیشران‌ها وابسته می‌باشد. این شاخص‌ها هم نقش تأثیرگذار و هم نقش تأثیرپذیری در رشد و توسعه صنعت گردشگری شهرستان بابل دارند. این پیشران‌ها عبارتند از: پایین بودن هزینه مالکیت زمین‌ها برای احداث، تأسیسات و خدمات گردشگری، قرار داشتن مدیران بومی در راس تصمیم‌گیری برای مباحث گردشگری، بازاریابی و تعداد بنگاه‌های محلی مربوط به گردشگری، وجود بافت سنتی روستایی، وجود نیروی کار ارزان و تحصیل کرده در استان، طرح جامع گردشگری، امنیت و رفاه اجتماعی، وجود نیروی کار ارزان و تحصیل‌کرده، مهمان‌نوازی ساکنان محلی و امکان جذب مدیران بخش خصوصی در فعالیتهای گردشگری.

بررسی پیشران‌های توسعه گردشگری شهرستان بابل / کمالی و همکاران

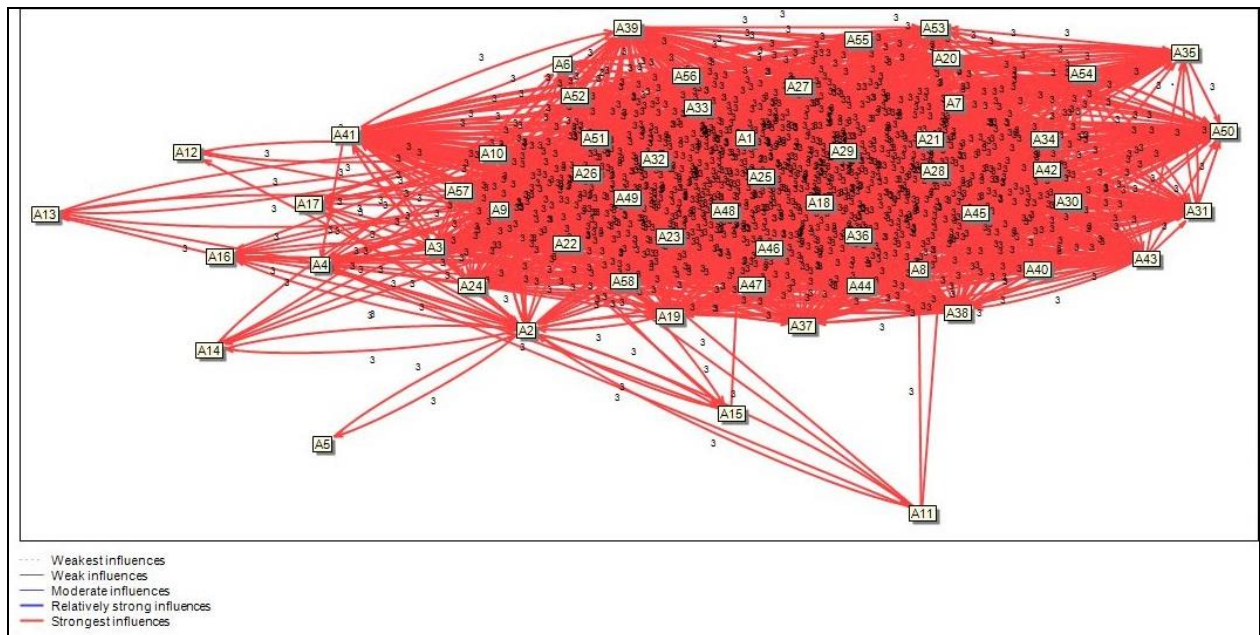
متغیرهای حد واسطه: این شاخص‌ها نقش تأثیرگذاری در روابط بین پیشران‌ها و دیگر شاخص‌ها ایجاد می‌کنند و در آینده سازمان فضایی صنعت گردشگری نقش مهمی ایفا می‌کنند. این شاخص‌ها عبارتند از: آگاهی جامعه محلی و گردشگران از وضعیت گردشگری، بهبود وضعیت آموزش نیروی انسانی در فعالیتهای بخش گردشگری، داشتن فرهنگ گردشگری، الگوبرداری ساکنان محلی از رفتار گردشگران، تنوع فرهنگی آداب و رسوم، کیفیت منابع در ایجاد انگیزه گردشگران برای سفر دوباره، وجود فرهنگ تسامح، وجود سازمان‌های غیردولتی فعال در گردشگری، افزایش نقش بخش‌های مردمی، عمومی، خصوصی و تعاونی در روند توسعه گردشگری، حجم بالای گردشگران وارده به استان در طول سال، الگو شیوه سکونت و زندگی خاص، بهره‌گیری از دانشگاه‌های استان برای تربیت متخصص گردشگری، سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، بهبود وضعیت اقتصادی مردم بومی، میزان بودجه تخصیص یافته به بخش گردشگری، افزایش درآمد حاصل از گردشگری، تنوع محصولات و صنایع دستی و خانگی، دسترسی آسان به امکانات و زیرساخت‌ها، بازارهای هفتگی فعال و متعدد، امکان ایجاد بازارچه‌های خود اشتغالی با رویکرد توسعه، صنایع دستی و خانگی و بهره‌برداری از آن در توسعه صنعت گردشگری در استان، اعتقاد مسئولان منطقه به اشتغال‌زایی از طریق گسترش گردشگری در راستای توسعه استان، سیاست‌های کلان دولت، مدیریت تخصصی در زمینه گردشگری، مشارکت افراد روستا در زمینه برنامه‌ریزی گردشگری، وجود طرح جامع گردشگری، نیروی انسانی ماهر، هماهنگی سازمان‌های مختلف در زمینه برنامه‌ریزی گردشگران، شبکه حمل و نقل در روستاها، شبکه بهداشتی و درمانی، خدمات رفاهی، گسترش فضاهای ساخته شده مرتبط با گردشگری، وجود برنامه‌ها و تورهای گردشگری توسط افراد بومی، دسترسی به آب آشامیدنی بهداشتی، وجود مراکز پذیرائی و غذاخوری، وجود خانه‌های بوم گردی، نزدیکی جاذبه-های گردشگری به جاده آسفالتی برای دسترسی آسان گردشگران، اتصال استان به شبکه راه‌آهن سراسری کشوری، وجود راه‌های ارتباطی و مواصلاتی مناسب در پسرکرانه و اتصال آن به شبکه راه‌های اصلی و راه آهن کشور، وجود بانک اطلاعات گردشگری، شرایط آب و هوایی و اقلیم مناسب، پوشش گیاهی و جانوری متنوع، چشم‌اندازهای طبیعی مناسب، برخورداری از رودخانه‌های با آب دائمی و وجود مزارع برنج.

متغیرهای نتیجه: این شاخص‌ها بیشترین تأثیرپذیری و کمترین تأثیرگذاری را دارند و به نوعی از روابط بین دیگر پیشران‌های کلیدی و شاخص-ها تأثیر می‌پذیرند. در این شهرستان نه‌یک عامل امنیت و رفاه اجتماعی به عنوان متغیر نتیجه شناسایی شده است.

شاخص‌های هدایت‌کننده: این شاخص‌ها و متغیرها به نوعی فاقد نقش کلیدی و مهم در شکل‌گیری سازمان فضایی صنعت گردشگری شهرستان بابل هستند ولی نباید کاملاً آنها را فراموش کرد. این شاخص‌ها عبارتند از: فناوری‌های نوین در عرصه گردشگری، اشتغال افراد بومی و غیربومی در مشاغل کلیدی بخش گردشگری (کارآفرینی)، وجود نیروهای تحصیل کرده در سطوح مختلف برای جذب در نظام مدیریت، مناسب بودن هزینه‌ها، وجود تنوع اقتصادی و فرصت‌های شغلی، آگاهی و علاقه‌مندی مسئولان و مدیران به توسعه گردشگری در استان، بازسازی آثار گردشگری، وجود منابع آب کافی، تأسیسات زیربنایی و میزان بودجه تخصیص یافته به بخش گردشگری.

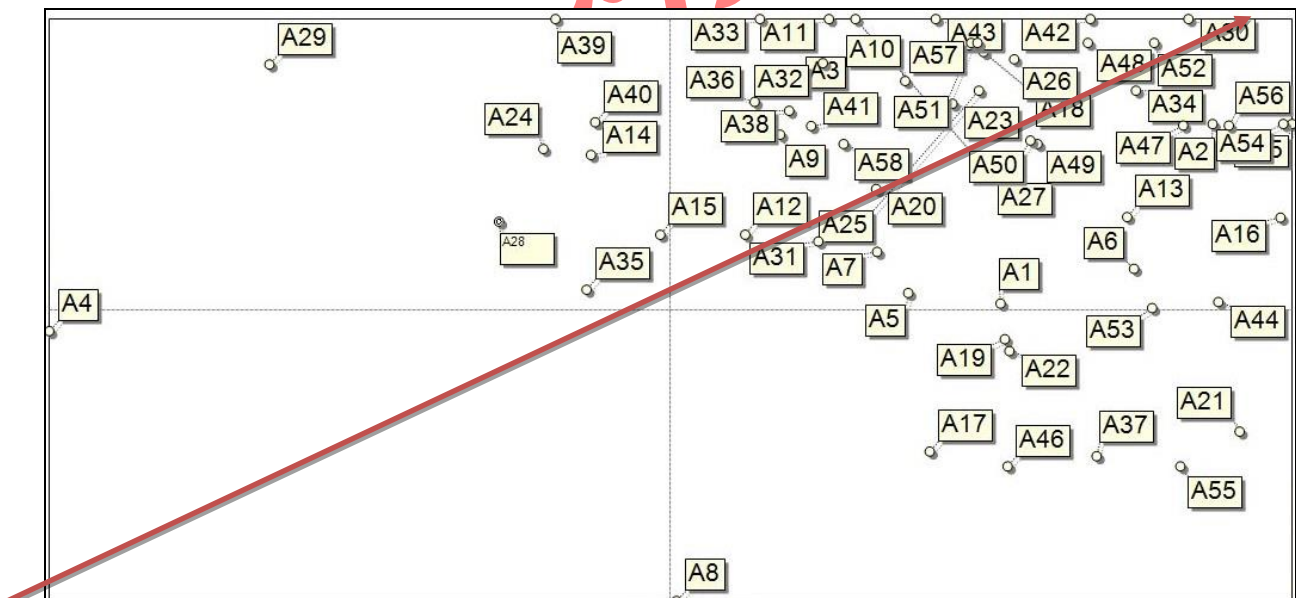
نمودار (۱) میزان اثرگذاری مستقیم با پوشش ۵۰ درصد را نشان می‌دهد. در این نمودار متغیرهایی که بیشترین خطوط قرمز را به سایر متغیرها دارند دارای بیشترین اثرگذاری به صورت مستقیم دارند. خط‌های بی‌انگیز متغیرهایی با قدرت اثرگذاری کم و خطوط مشکی دارای اثرپذیری بالا می‌باشند.

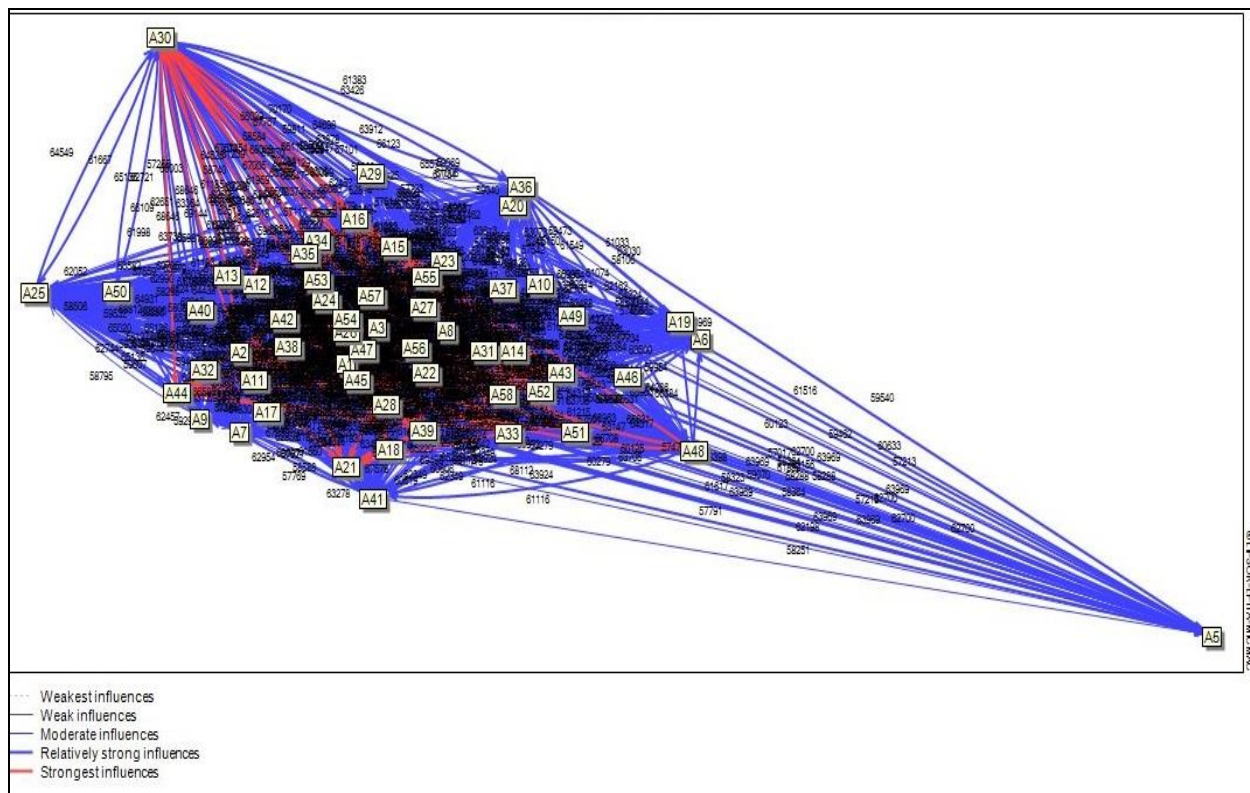
شکل ۳- تأثیرات مستقیم با پوشش ۵۰ درصد

پس از ترسیم نمودار مستقیم، نمودار اثرگذاری غیرمستقیم متغیرها با پوشش ۵۰ درصد ترسیم گردید با توجه به نمودار ترسیم شده اکثر مواردی که به صورت غیر مستقیم بر توسعه گردشگری شهرستان بابل اثر می‌گذارند به صورت غیر مستقیم نیز اثرگذار هستند و این مسئله خود بیانگر اهمیت بالای این متغیرها در این شهرستان می‌باشد که نیازمند توجه بالا است.

شکل ۴- تأثیرات غیرمستقیم با پوشش ۵۰ درصد

سهم اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم و غیر مستقیم به صورت مقایسه‌ای

با توجه به اینکه برای محاسبات اثرهای غیرمستقیم نرم‌افزار ماتریس را چندبار به توان می‌رساند، جمع اثرگذاری و اثرپذیری‌های غیر مستقیم اعداد چند رقمی در می‌آید و مقایسه آن با اثرهای مستقیم دشوار می‌شود. برای رفع این مشکل نرم‌افزار، جدول سهم عوامل بر اساس اثرهای مستقیم و غیرمستقیم را در مقیاس ۱۰ هزار ارائه می‌دهد. بر این اساس، مجموع اثرگذاری و اثرپذیری‌ها ۱۰ هزار محاسبه شده و سهم هر کدام از عوامل از این عدد نشان دهنده سهم آن از کل سیستم است. در جدول زیر، سهم عوامل از کل اثرگذاری و اثرپذیری بر اساس اثرهای مستقیم و غیرمستقیم نشان داده شده است. چنان‌که مشاهده می‌شود، ده عامل در ستون اثرگذاری بیشترین سهم را در اثرگذاری مستقیم داشته‌اند. با توجه به جدول (۴) ۱۰ عامل اول اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم عبارتند از: وجود بافت سنتی روستایی، بازارهای هفتگی فعال و متعدد، امکان ایجاد بازارچه‌های خود اشتعالی با رویکرد توسعه گردشگری، صنایع دستی و خانگی و بهره‌برداری از آن در توسعه صنعت گردشگری در استان، مدیریت تخصصی در زمینه گردشگری، قرار داشتن مدیران بومی در راس تصمیم‌گیری برای مباحث گردشگری، شبکه حمل و نقل در روستاها، شبکه بهداشتی و درمانی به منظور رفاه گردشگران، وجود برنامه‌ها و تورهای گردشگری توسط افراد بومی، وجود خانه-های بوم گردی روستایی، نزدیکی جاذبه‌های گردشگری به جاده آسفالتی برای دسترسی آسان گردشگران است.

وجود بافت سنتی روستایی: این عامل به عنوان بستری غنی فرهنگی-تاریخی شناخته می‌شود که حافظ هویت بومی و جذاب گردشگری است. حفظ بافت سنتی سبب جذب گردشگران علاقه‌مند به تجربه زندگی روستایی و صنایع دستی اصیل می‌شود. این عامل نه تنها به عنوان جذابیت طبیعی بلکه به عنوان نمادی از اصالت فرهنگی محسوب شده و محرک اولیه گردشگری است.

بازارهای هفتگی فعال و متعدد: بازارهای محلی به عنوان مکانی برای تبادلات کالا و فرهنگ عمل می‌کنند. وجود بازارهای هفتگی جذابیت اقتصادی و فرهنگی ایجاد می‌کند که موجب تعامل گردشگران و اهالی منطقه می‌شود. این بازارها فرصت تبلیغ و فروش محصولات بومی و صنایع دستی را فراهم می‌کنند و به طور مستقیم به افزایش درآمد مردم محلی اثرگذار است.

امکان ایجاد بازارچه‌های خوداشتغالی با رویکرد توسعه گردشگری: توسعه این بازارچه‌ها می‌تواند ضمن تقویت اقتصاد خرد و خانگی، به افزایش فرصت‌های شغلی و جذب گردشگران منجر شود. این مسیر، رابطه معناداری بین تولید محلی و صنعت گردشگری برقرار می‌سازد و به رشد پایدار اقتصادی روستاها کمک می‌کند.

صنایع دستی و خانگی و بهره‌برداری از آن در توسعه صنعت گردشگری در استان: صنایع دستی به‌عنوان نماد فرهنگ و هنر بومی در توسعه گردشگری نقش مهمی ایفا می‌کند. فراهم آوردن زیرساخت‌های صادرات و نمایشگاه‌های صنایع دستی موجب توسعه بازار و حفظ این هنرها خواهد شد.

مدیریت تخصصی در زمینه گردشگری: نقش تخصصی و مدیریت حرفه‌ای در موفقیت هر حوزه اقتصادی حیاتی است. مدیرانی که به دانش روز و نیازهای گردشگری واقفند، می‌توانند سیاستگذاری‌های بهینه‌ای ارائه کنند که موجب جذب سرمایه و بهبود زیرساختها شود. قرار داشتن مدیران بومی در رأس تصمیم‌گیری برای مباحث گردشگری: حضور مدیران بومی به دلیل آشنایی با ظرفیت‌ها، محدودیت‌ها و فرهنگ محلی، نقش مهمی در اتخاذ تصمیمات موثر و مدیریت توسعه پایدار گردشگری دارد. این امر باعث تضمین هماهنگی بین توسعه گردشگری و حفظ ارزشهای فرهنگی-محیطی می‌شود.

شبکه حمل و نقل در روستاها: زیرساخت‌های حمل و نقل نقش بنیادی در دسترسی آسان گردشگران به مقصد دارند. شبکه کارآمد حمل و نقل روستایی موجب افزایش گردشگران و بهبود تجربه آنها می‌شود، به خصوص در مناطق دورافتاده که اتصال جاده‌ای از اهمیت بالایی برخوردار است.

شبکه بهداشتی و درمانی به منظور رفاه گردشگران: ارائه خدمات پزشکی و بهداشتی با کیفیت در مناطق گردشگری، یکی از نیازهای اساسی گردشگران است که مستقیماً بر تصمیم‌گیری آنها برای سفر تاثیر می‌گذارد. این عامل نقش مهمی در جذب و ماندگاری گردشگران دارد. وجود برنامه‌ها و تورهای گردشگری توسط افراد بومی: برنامه‌ریزی و اجرای تورها توسط مردم محلی موجب ایجاد اشتغال، انتقال فرهنگ و افزایش تجربه گردشگری می‌شود. این بومی‌سازی فرایند توسعه گردشگری، به افزایش رضایت گردشگران و ایجاد تمایز کمک می‌کند.

وجود خانه‌های بومگردی روستایی: اقامتگاه‌های بومگردی که معماری و فرهنگ سنتی را نمایان می‌کنند، به تجربه گردشگران اصالت می‌بخشند و امکان بهره‌برداری اقتصادی از خانه‌های قدیمی را فراهم می‌آورند. این عامل یکی از نقاط قوت شهرستان بابل برای جذب گردشگر به شمار می‌رود.

نزدیکی جاذبه‌های گردشگری به جاده آسفالتی برای دسترسی آسان گردشگران: دسترسی آسان و ایمن به جاذبه‌ها یکی از اصلی‌ترین فاکتورها برای افزایش گردشگری است. جاده‌های مناسب با پوشش آسفالتی، فرصت بازدید بیشتر و در نتیجه افزایش درآمد را فراهم می‌کنند. بررسی اثرات مستقیم و غیرمستقیم بر اساس داده‌های میک‌مک، نشان می‌دهد که توسعه گردشگری در شهرستان بابل به یک مجموعه هم‌پوشان و متعامل از عوامل بستگی دارد که همگی نیازمند مدیریت هماهنگ و تخصصی هستند. اثرات غیرمستقیم با پیچیدگی‌های تحلیلی برآیند توانمندی این عوامل است که به مشارکت و تقویت کل سیستم توسعه گردشگری کمک می‌کند. مقیاس‌بندی نتایج در نرم‌افزار میک‌مک، امکان تحلیل دقیق و مقایسه اثر هر عامل را میسر می‌سازد. دانستن این عوامل و سهم آنها در توسعه گردشگری، برای برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران فرصتی فراهم می‌کند تا با تمرکز بر نقاط کلیدی، اقدامات بهینه را برای دستیابی به رشد پایدار و توسعه اقتصادی منطقه انجام دهند. به خصوص تاکید بر حفظ بافت سنتی، تقویت بازارهای محلی، ارتقاء زیرساختها، و بهره‌گیری از ظرفیتهای مردمی، کلید موفقیت در تضمین توسعه گردشگری در شهرستان بابل خواهد بود.

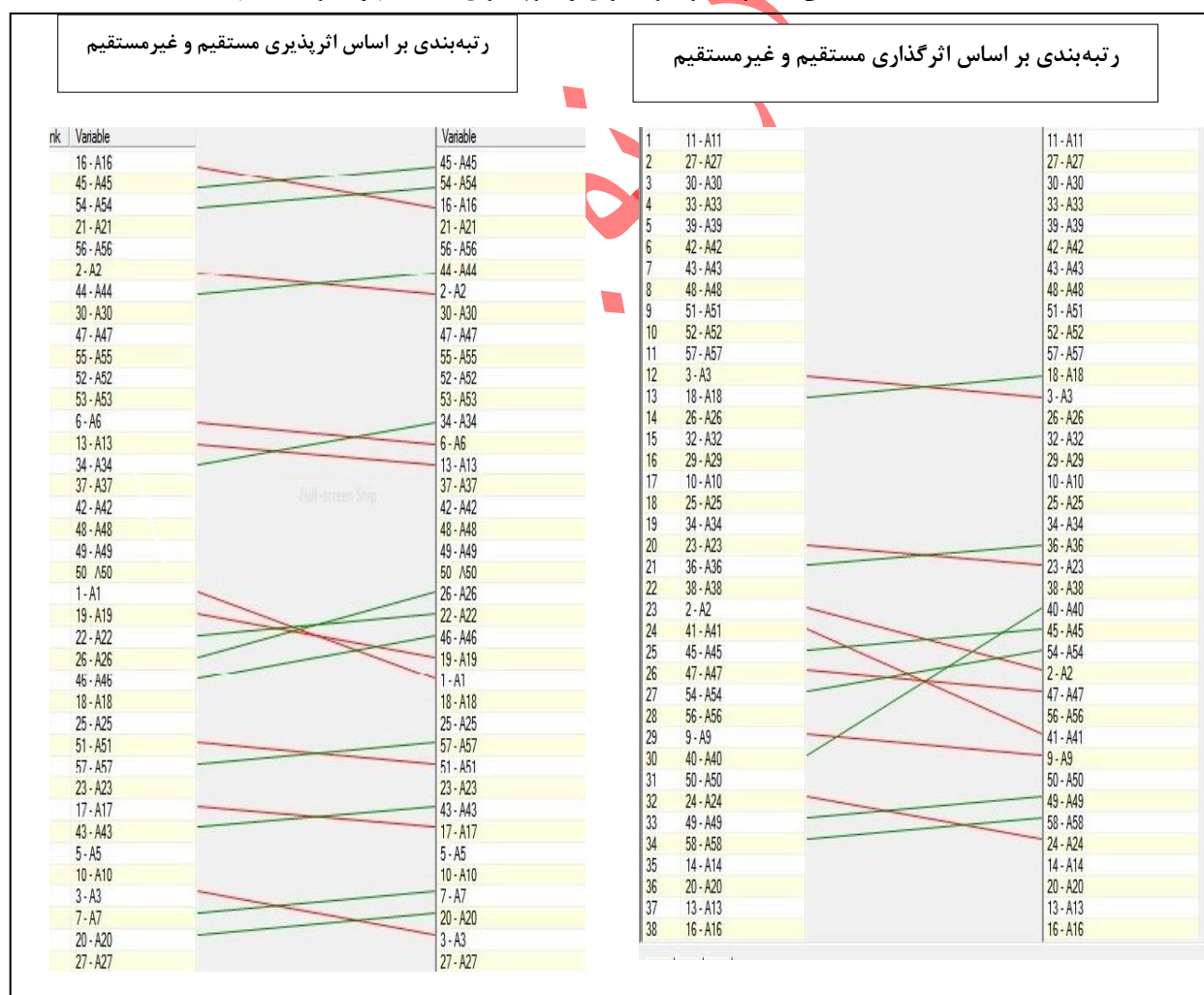
جدول ۴- فهرست ده عامل برتر یا بیشترین سهم در اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم

رتبه	عامل	اثرگذاری مستقیم	عامل	اثرپذیری مستقیم	عامل	اثرپذیری غیرمستقیم

۱	A11	۱۹۹	A16	۱۸۹	A11	۱۹۹	A45	۱۸۹
۲	A27	۱۹۹	A45	۱۸۹	A27	۱۹۹	A54	۱۸۸
۳	A30	۱۹۹	A54	۱۸۹	A30	۱۹۹	A16	۱۸۸
۴	A33	۱۹۹	A21	۱۸۶	A33	۱۹۹	A21	۱۸۶
۵	A39	۱۹۹	A45	۱۸۶	A39	۱۹۹	A56	۱۸۶
۶	A42	۱۹۹	A2	۱۸۵	A42	۱۹۹	A44	۱۸۵
۷	A43	۱۹۹	A44	۱۸۵	A43	۱۹۹	A2	۱۸۵
۸	A48	۱۹۶	A30	۱۸۴	A48	۱۹۵	A30	۱۸۴
۹	A51	۱۹۶	A47	۱۸۴	A51	۱۹۵	A47	۱۸۴
۱۰	A52	۱۹۶	A55	۱۸۴	A52	۱۹۵	A55	۱۸۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۴

شکل ۵- جابجایی متغیرها در اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم

یافته‌های این پژوهش که بر مبنای تحلیل ساختاری و آینده‌پژوهانه با بهره‌گیری از نرم‌افزار MICMAC انجام شده است، تصویری شفاف و چندلایه از نظام گردشگری شهرستان بابل ارائه می‌دهد. نتایج حاصل از ماتریس اثرات مستقیم و غیرمستقیم نشان داد که توسعه گردشگری در این منطقه پدیده‌ای چندبعدی است که از تعامل و هم‌افزایی عوامل اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی، مدیریتی و زیرساختی تأثیر می‌پذیرد. تفسیر این یافته‌ها نشان می‌دهد که مجموعه‌ای از پیشران‌های کلیدی، نقش ستون‌های اصلی توسعه گردشگری را ایفا می‌کنند و هرگونه برنامه‌ریزی اثربخش، ناگزیر از توجه توأمان به آنهاست. نخستین و مهم‌ترین پیشران، وجود بافت سنتی روستایی است که به‌عنوان عنصر هویتی و فرهنگی، جذابیت بنیادینی برای گردشگران ایجاد می‌کند. یافته‌ها تأکید دارد که این عامل نه تنها خود یک جاذبه فرهنگی-تاریخی است، بلکه به‌طور غیرمستقیم پیوندی قوی با توسعه صنایع دستی، بوم‌گردی، برنامه‌های محلی و حتی بازارهای سنتی دارد. این نتیجه با دیدگاه موسایی و همکاران (2015) و نیز مولایی و زاعی (2018) همسو است که بر نقش «هویت بومی» و «حس مکان» در ایجاد انگیزه سفر تأکید کرده‌اند.

بازارهای هفتگی فعال، صنایع دستی، و بازارچه‌های خوداشتغالی گردشگری از دیگر پیشران‌هایی هستند که یافته‌ها اهمیت آنها را در توسعه اقتصاد محلی و افزایش تعاملات فرهنگی میان گردشگران و جامعه میزبان نشان می‌دهد. این عوامل به دلیل ایجاد زنجیره ارزش اقتصادی پایدار، نقشی دوگانه در اشتغال‌زایی و حفظ میراث فرهنگی ایفا می‌کنند. هم‌راستایی این یافته با نتایج تحقیقات عزت‌پناه (2020) نقش اقتصاد محلی و فعالیت‌های خرد را در پویایی گردشگری حیاتی می‌دانند، قابل توجه است. در حوزه مدیریتی، مدیریت تخصصی گردشگری و حضور مدیران بومی از برجسته‌ترین پیشران‌هایی بودند که بیشترین اثرگذاری را به‌ویژه در سطح تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری نشان دادند.

نتایج این پژوهش آشکار می‌سازد که نبود مدیریت یکپارچه و پراکندگی نهادی، از موانع اساسی توسعه گردشگری بابل است. این موضوع با مطالعات جوان و همکاران (2021) در رشت و قهرمانی‌فرد (2021) در تبریز همخوانی دارد که تأکید داشتند ساماندهی نهادی و مدیریت هماهنگ از حیاتی‌ترین شرایط توسعه پایدار گردشگری است. از منظر زیرساختی، شبکه حمل‌ونقل روستایی، خدمات بهداشتی-درمانی، و نزدیکی جاذبه‌ها به جاده‌های آسفالت‌شده از عوامل کلیدی در افزایش دسترسی، ایجاد امنیت خاطر و بهبود تجربه گردشگری شناخته شد. این عوامل که نقشی تسهیل‌کننده در تجربه سفر دارند، همسو با مطالعات هال گودوین (2007) هستند که خدمات رفاهی و حمل‌ونقل را پیش‌نیاز توسعه گردشگری می‌دانند. همچنین وجود خانه‌های بوم‌گردی به‌عنوان عنصری پیونددهنده میان فرهنگ و اقتصاد محلی، هم در اثرگذاری و هم اثرپذیری سهم بالایی داشت و نشان‌دهنده پتانسیل بالای این سبک از اقامت در جذب گردشگران است.

نکته مهم دیگری که در تفسیر یافته‌ها باید برجسته شود، ناپایداری نسبی سیستم گردشگری شهرستان بابل است. پراکنش متغیرها در پلان اثرگذاری اثرپذیری نشان داد که بسیاری از عوامل هم اثرگذار و هم اثرپذیر هستند؛ ویژگی‌ای که بیانگر شکنندگی سیستم و حساسیت آن به تغییرات محیطی، مدیریتی و اجتماعی است. این وضعیت، مشابه یافته‌های ده‌زاده و احمدی‌فرد (2018) در تحلیل گردشگری مازندران است که آن را سیستمی مستعد تغییرات شدید در آینده توصیف کردند. بنابراین، توسعه گردشگری بابل نیازمند سیاست‌گذاری حساس، واکنش‌پذیر و آینده‌نگرانه است. از نظر تعامل میان پیشران‌ها، نتایج نشان داد که عوامل فرهنگی-اجتماعی با عوامل زیرساختی و مدیریتی هم‌افزایی بالایی دارند. به عبارت دیگر، موفقیت توسعه گردشگری در بابل زمانی محقق می‌شود که سیاست‌گذاری‌ها در این حوزه‌ها به صورت هماهنگ و تکمیلی باشد؛ زیرا تقویت تنها یک بخش بدون توجه به سایر اجزا، نمی‌تواند مسیر توسعه پایدار را تضمین کند. در مجموع، یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که توسعه گردشگری شهرستان بابل به ایجاد مدیریت یکپارچه، تقویت زیرساخت‌ها، توانمندسازی جوامع محلی، حمایت از اقتصاد خرد روستایی، و به‌کارگیری فناوری‌های

بررسی پیشران‌های توسعه گردشگری شهرستان بابل / کمالی و همکاران

نوبین بازاریابی وابسته است. هم‌زمان، تأکید بر حفظ هویت فرهنگی و بهره‌برداری هوشمندانه از ظرفیت‌های طبیعی و اجتماعی می‌تواند مسیر توسعه پایدار را هموار سازد.

تناظر زیاد یافته‌های این پژوهش با مطالعات داخلی و بین‌المللی، اعتبار نتایج و مدل مفهومی ارائه‌شده را تقویت می‌کند و نشان می‌دهد که نظام گردشگری بابل مشابه سایر مناطق در حال توسعه، درگیر تعامل پیچیده عوامل ساختاری، فرهنگی و اقتصادی است. با وجود کارآمدی روش تحلیل اثرات متقاطع و نرم‌افزار MICMAC در شناسایی پیشران‌های کلیدی و تبیین ساختار پویای سیستم‌های پیچیده، این روش دارای محدودیت‌هایی نیز است که باید مدنظر قرار گیرد.

نخست آنکه نتایج MICMAC تا حد زیادی به قضاوت خبرگان وابسته است و هرچند استفاده از روش دلفی و دستیابی به اجماع نسبی، از سوگیری فردی می‌کاهد، اما همچنان امکان تأثیر دیدگاه‌های ذهنی بر امتیازدهی وجود دارد. دوم، تحلیل MICMAC مبتنی بر روابط ادراک‌شده میان متغیرها است و ماهیت آن بیشتر ساختاری و اکتشافی بوده و امکان آزمون علیت تجربی میان عوامل را فراهم نمی‌سازد. همچنین، این روش در یک مقطع زمانی مشخص انجام می‌شود و پویایی زمانی و تغییرات بلندمدت متغیرها را به‌صورت مستقیم در نظر نمی‌گیرد. از این‌رو، پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، نتایج حاصل از MICMAC با روش‌های مکمل کمی و مدل‌های دینامیکی تلفیق شود تا تصویری جامع‌تر و دقیق‌تر از نظام گردشگری ارائه گردد.

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که با وجود برخورداری شهرستان بابل از ظرفیت‌های قابل توجه طبیعی، فرهنگی، تاریخی و اقتصادی، نظام گردشگری این منطقه همچنان با چالش‌های ساختاری و مدیریتی مواجه است که مانع تحقق توسعه پایدار می‌شود. تحلیل انجام‌شده با استفاده از رویکرد آینده‌پژوهی و نرم‌افزار MICMAC آشکار ساخت که توسعه گردشگری بابل تابع عملکرد مجموعه‌ای از پیشران‌های به‌هم‌پیوسته است که به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بر یکدیگر اثر می‌گذارند و شکل‌دهنده پویایی کلی سیستم گردشگری هستند. نتایج پژوهش بیانگر آن است که ضعف هماهنگی نهادی و نبود مدیریت یکپارچه، نقش محوری در ناپایداری سیستم گردشگری شهرستان بابل ایفا می‌کند. در چنین شرایطی، حتی وجود ظرفیت‌های غنی بومی و زیرساختی نیز نمی‌تواند به‌تنهایی منجر به توسعه مؤثر گردشگری شود. از این‌رو، تمرکز بر تقویت مدیریت تخصصی و بومی، بهبود سازوکارهای هماهنگی میان نهادهای ذی‌نفع و جهت‌دهی یکپارچه به سیاست‌ها و اقدامات اجرایی، به‌عنوان پیش‌نیازهای اساسی توسعه گردشگری در این شهرستان مطرح می‌شود.

همچنین یافته‌ها نشان می‌دهد که پیشران‌های فرهنگی-اجتماعی و زیرساختی، در کنار عوامل مدیریتی، نقش تعیین‌کننده‌ای در افزایش جذابیت مقصد، ارتقای رضایت گردشگران و تقویت مشارکت جامعه محلی دارند. با این حال، پراکندگی منابع، کمبود سرمایه‌گذاری هدفمند و استفاده محدود از ابزارهای نوبین بازاریابی و اطلاع‌رسانی، موجب کاهش اثربخشی این پیشران‌ها شده و روند توسعه گردشگری را با عدم قطعیت مواجه ساخته است.

در مجموع، نتایج این پژوهش تأکید می‌کند که دستیابی به توسعه پایدار گردشگری در شهرستان بابل، بیش از هر چیز مستلزم نگاه نظام‌مند به ساختار گردشگری، بازاریابی مدیریتی و تمرکز بر پیشران‌های کلیدی شناسایی‌شده است. چارچوب تحلیلی ارائه‌شده در این مطالعه، می‌تواند مبنایی علمی و کاربردی برای برنامه‌ریزی یکپارچه، سیاست‌گذاری آگاهانه و تصمیم‌گیری راهبردی در سطح محلی فراهم آورد و به‌عنوان الگویی قابل استفاده برای سایر مناطق دارای شرایط مشابه در استان مازندران و دیگر مناطق کشور مورد توجه قرار گیرد.

در راستای تحقیق پیرامون پیشران‌های توسعه گردشگری شهرستان بابل، چند پیشنهاد کاربردی به منظور بهبود فرآیند توسعه گردشگری و بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود ارائه می‌گردد:

۱. تشکیل کارگروه راهبری گردشگری با مشارکت نهادهای مرتبط و مدیران بومی برای هماهنگی تصمیم‌گیری‌ها و هدایت توسعه گردشگری بر اساس پیشران‌های کلیدی.
۲. بهسازی راه‌های دسترسی به روستاها، بازارهای هفتگی و اقامتگاه‌های بوم‌گردی شناسایی‌شده به‌عنوان کانون‌های اصلی گردشگری.
۳. ایجاد و حمایت از بازارچه‌های گردشگری مرتبط با بازارهای هفتگی و تولیدات بومی برای افزایش اشتغال و درآمد پایدار جوامع محلی.
۴. برگزاری دوره‌های آموزشی کوتاه‌مدت و کاربردی در حوزه مدیریت مقصد، خدمات گردشگری و بازاریابی برای ارتقای کیفیت فعالیت‌ها.

استفاده از ابزارهای دیجیتال و شبکه‌های اجتماعی برای معرفی جاذبه‌ها، تورهای بومی و اقامتگاه‌های محلی و افزایش جذب گردشگر

بیانیه استفاده از هوش مصنوعی

نویسندگان اعلام می‌دارند که در فرایند نگارش مقاله از هیچ هوش مصنوعی استفاده نکرده‌اند.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

سهم نویسندگان در پژوهش

سهم نویسندگان برابر است.

تضاد منافع

ندارد

References

- Al-Akbari, E., Pourahmad, A., & Jalal-Abadi, L. (2018). Identification of drivers for sustainable tourism in Kerman City using a futures-studies approach. *Tourism and Development Research Journal*, 7(1), 156–178.
- Aqueveque, C., & Bianchi, C. (2017). Tourism destination competitiveness of Chile: A stakeholder perspective. *Tourism Planning & Development*, 1–20.
- Archer, B. (1984). Economic impact: Misleading multiplier. *Annals of Tourism Research*, 11(3), 517–518.
[https://doi.org/10.1016/0160-7383\(84\)90038-0](https://doi.org/10.1016/0160-7383(84)90038-0)
- Barati, R., Mirai, M., & Babaashahi, J. (2025). Presentation of a human-resource management model for urban tourism: A case study—Shiraz. *Smart-Era Tourism Management Studies*, e734427. [In Persian]
<https://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2068465.1036>
- Cai, Y., & Xia, C. (2018). Interpretive structural analysis of interrelationships among the elements of characteristic agriculture development in Chinese rural poverty alleviation. *Sustainability*, 10, 786.
<https://doi.org/10.3390/su10030786>
- Chen, Q., Chen, W., Wu, D., Zheng, L., & Li, J. (2022). Spatiotemporal evolution and influencing factors of tourism development efficiency in the Yangtze River Economic Belt, China. *Journal of Cleaner Production*.

- Crompton, J. (2007). Economic impact analysis: Myths and misapplication. *Trends*, 30(5–6), 9–13.
- Cropper, M., McConnell, K., & Deck, L. (1988). On the choice of functional form for hedonic price functions. *The Review of Economics and Statistics*, 70, 668–675.
<https://doi.org/10.2307/1935831>
- Dezadeh-Siyalabi, P., & Ahmadi-Fard, N. (2019). Identifying key drivers for tourism development in Mazandaran Province counties using a futures-studies approach. *Geography and Environmental Sustainability*, 30, 73–89. **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22126/ges.2019.1064>
- Dhedashi Shahrokh, Z., & Fiyazi, M. (2011). *Marketing management in the tourism industry*. Mehkaama Publications. **[In Persian]**
<https://library.aui.ac.ir/inventory/100/17648.htm>
- Dogru, T., & Bulut, U. (2017). Is tourism an engine for economic recovery? Theory and empirical evidence. *Tourism Management*, 67, 425–434.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2017.06.014>
- Dong, Y., Xiao, L., Wang, J., & Wang, J. (2023). A time series attention mechanism-based model for tourism demand forecasting. *Information Sciences*, 628, 205–220.
<https://doi.org/10.1016/j.ins.2023.01.095>
- Erfani, M., & Mircheraghkhani, Y. (2019). Determining drivers of natural and cultural tourism development in Sistan using structural equation modeling. *Natural Environment, Iran's Natural Resources*, 72(1). **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22059/jne.2018.255673.1505>
- Ezzat-Pannah, B. (2020). Explaining drivers of future tourism industry development in border cities (Case study: Baneh). *Urban Tourism Journal*, 7(1), 69–87. **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22059/jut.2020.269789.567>
- Ezzat-Pannah, B., & Valizadeh, R. (2019). Identification and analysis of drivers in commercial tourism industry development using a futures-studies approach (Case study: Jelfa City). *New Perspectives in Human Geography*, 12(2), 153–170. **[In Persian]**
20.1001.1.66972251.1399.12.2.9.3
- Farahani, S., Farhangi, A. A., & Mashhadi, S. (2013). Analysis of indicators affecting rural tourism industry development (Case: Germe Village). *Public Management Journal*, 5(1), 41–64. **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22059/jipa.2013.35547>
- Ghahremani-Far, H., Hosseinzadeh-Delir, K., & Mousavi, M. (2020). Recognition and evaluation of vital drivers for future tourism development (Case study: Tabriz metropolitan area). *Urban Tourism Journal*, 8(1), 67–82. **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22059/jut.2021.316833.869>
- Ghanbari, C., Raeisi, T., & Ghanbari, A. (2025). Evaluation and prioritization of handicrafts for tourism development in Sistan and Baluchestan Province. *Smart-Era Tourism Management Studies*, 2(1), 142–156. **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2046899.1018>
- Ghare Ghol, N. (2019). Study of tourism importance on the lives of residents of Turkmen Port. *Puysh in Humanities Education Journal*.
- Gilandeh, A., Silabi, P., & Ghadimi, M. (2017). Ranking tourism attractions based on potential to attract tourists by using numerical taxonomy model (Case: City of Khoy). *Journal of Urban Economics and Management*, 5, 113–126.
<https://doi.org/10.29252/ieam.5.20.113>
- Goodwin, H. (2007). Measuring and reporting the impact of tourism on poverty. *Developments in Tourism Research*.
<https://doi.org/10.1016/B978-0-08-045328-6.50010-8>
- Grilli, G., Tyllianakis, E., Luisetti, T., Ferrini, S., & Turner, R. K. (2021). Prospective tourist preferences for sustainable tourism development in Small Island Developing States. *Tourism Management*, 82, 104178.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2020.104178>
- Hacıa, E. (2014). The development of tourist space in Polish port cities. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 151, 60–69.

- <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.10.008>
- Hall, M. C. (2007). *Pro-poor tourism: Who benefits?* Channel View Publications.
- Han, C., et al. (2025). Balancing growth and preservation: Strategic pathways for sustainable rural tourism development (ISM-MICMAC analysis). *Sustainability*, 17(1), 246.
<https://www.mdpi.com/2071-1050/17/1/246>
- Harrill, R. (2004). Residents' attitudes toward tourism development: A literature review with implications for tourism planning. *Journal of Planning Literature*, 18, 251–266.
<https://doi.org/10.1177/0885412203260306>
- Harrison, D., & Chipani, E. (2011). Tourism and less developed countries. In *Tourism and less developed world* (pp. 15–35). CABI.
<https://doi.org/10.1079/9780851994338.0023>
- Izady, H., & Baghbanmanesh, B. (2025). Synthesis research on the factors and drivers of tourism development with a futures studies approach in Iran. *Journal of Tourism and Development*, 14(2), 36–62.
<https://doi.org/10.22034/jtd.2024.393275.2851>
- Javan, F., Hojat-Shomami, C., & Sefid Zadeh, M. (2022). Exploring drivers of large-scale urban tourism development in Rasht based on a futures-studies approach. *Planning and Development Research Journal*, 2(6), 161–186. **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22034/pbr.2021.138467>
- Karmie-Dehkordi, M., Mirkzadeh, A.-A., & Ghiasvand Ghiasi, F. (2012). Analysis of factors affecting rural tourism development from the viewpoint of the people of Chaharmahal and Bakhtiari Province. *Geography and Environmental Planning Journal*, 23(1), 99–112. **[In Persian]**
20.1001.1.20085362.1391.23.1.7.5
- Lee, C.-C., & Chang, C.-P. (2008). Tourism development and economic growth: A closer look at panels. *Tourism Management*, 108–192.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2007.02.013>
- Lee, C.-C., Chen, M.-P., & Xing, W. (2022). Do national cultures matter for tourism development? Some international evidence. *Economic Analysis and Policy*, 666–686.
<https://doi.org/10.1016/j.eap.2022.03.021>
- Lei, W. S., Sunkul, W., & Chen, V. (2023). Tourism development induced social change. *Annals of Tourism Research Empirical Insights*, 4, 100088.
<https://doi.org/10.1016/j.annale.2023.100088>
- Molaei, A.-R., Zaei, A., & Ansari, A. (2018). Identification and assessment of key drivers in determining the sense of place for tourism destinations (Case study: Isfahan). *Tourism Planning and Development*, 7(26), 52–67. **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22080/jtpd.2018.2041>
- Motiei-Langroodi, S.-H., Gholami, A., & Mohammad-Zadeh-Larijani, F. (2017). Identification and design of a mixed marketing elements model to enhance rural tourism status using a futures-studies approach (Case study: Babol County). *Research Paper*, 9(3). **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22059/jrur.2018.241253.1161>
- Nasr, T. (2019). Identification of key factors affecting tourism in the Shiraz metropolitan area using a futures-studies approach. *Urban Research and Planning Journal*, 10(37), 55–66. **[In Persian]**
20.1001.1.22285229.1398.10.37.5.9
- Nielsen, H., & Spenceley, A. (2011). *The success of tourism in Rwanda—Gorillas and more*.
<https://www.econbiz.de/Record/the-success-of-tourism-in-rwanda-gorillas-and-more-nielsen-hannah/10012554471>
- Palmer, A., & Mathel, V. (2010). Causes and consequences of underutilised capacity in a tourist resort development. *Tourism Management*, 31(6), 925–935.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2009.12.001>
- Qasabi, H., Azar, A., & Panahi, A. (2019). Identification of influential drivers for tourism development in free trade zones (Case study: Aras Free Zone). *Tourism Planning and Development*, 161–177. **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22080/jtpd.2020.16762.3093>

- Rashedi, H., & Maroufnejad, A. (2025). Evaluation of factors affecting the enhancement of urban tourism quality (Case study: Ahvaz Beach Park). *Smart-Era Tourism Management Studies*, e734458. **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22072/tmsse.2026.2079277.1108>
- Samar, M. (2025). Scenario-based futures research on tourism destination competitiveness: An interdisciplinary framework using Delphi and MICMAC. *ICONARP International Journal of Architecture & Planning*.
<https://doi.org/10.15320/ICONARP.2025.315>
- Sarai, M.-H., Alizadeh-Shurki, Y., & Rezaei, M.-R. (2019). Identification of key drivers for sustainable tourism and formulation of the optimal scenario (Case study: Mibad Historical City). *Geographical Studies of Desert Areas*, 8(1), 113–131. **[In Persian]**
20.1001.1.2345332.1399.8.1.5.0
- Sharifi, S. S., Heydari, C., & Rostami, S. (2025). Development of urban tourism and destination image management (Case study: Sharabookan, Iran). *Smart-Era Tourism Management Studies*, 2(1), 55–67. **[In Persian]**
<https://doi.org/10.22072/tmsse.2025.2043763.1016>
- Skuras, D., & Clark, G. (2006). Demand for rural tourism: The effects of quality and information. *Agricultural Economics*, 35, 183–192.
<https://doi.org/10.1111/j.1574-0862.2006.00151.x>
- Taghdisi, A., Vahidi, H., Ahmadian, M., & Asgary, H. (2014). Identification and analysis of factors affecting tourism development in rural areas (Case study: Rural areas of Jiroft County). *Rural Research and Planning Journal*, 4(1), 1–14. **[In Persian]**
<https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1083781/>
- Tayyebi, S.-K., Babaki, R., & Jabari, A. (2007). Relationship between tourism development and economic growth in Iran. *Human Sciences and Social Research Journal*, 26, 83–101. **[In Persian]**
https://jes.journals.umz.ac.ir/article_114.html
- Tian, X. L., Bélaïd, F., & Ahmad, N. (2021). Exploring the nexus between tourism development and environmental quality: Role of renewable energy consumption and income. *Structural Change and Economic Dynamics*, 56, 53–63.
<https://doi.org/10.1016/j.strueco.2020.10.003>
- UNWTO. (2020). *International tourism growth continues to outpace the global economy*.
- Vanhove, N. (2002). Tourism policy—Between competitiveness and sustainability: The case of Bruges. *Tourism Review*, 57, 34–40.
<https://doi.org/10.1108/eb058385>
- Voisi, F., Safiari, R., & Manouchehri, S. (2019). Drivers of sustainable tourism development in rural areas with a focus on futures-studies (Case study: Orouman Sub-District, Saravan County). *Social Tourism Studies*, 7(14), 47–72. **[In Persian]**
https://www.journalitor.ir/article_723493.html
- Wang, C.-W., Lee, C.-C., & Chen, M.-C. (2022). The effects of economic policy uncertainty and country governance on banks' liquidity creation: International evidence. *Pacific-Basin Finance Journal*, 71, 101708.
<https://doi.org/10.1016/j.pacfin.2022.101708>
- WTTC. (2009). *Leading the challenge on climate change*. World Travel & Tourism Council, London.
<https://wttc.org/>
- Yan, G., & Santos, C. (2009). “China, forever”: Tourism discourse and self-orientalism. *Annals of Tourism Research*, 36, 295–315.
<https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.01.003>
- Yang, L., & Wall, G. (2009). Ethnic tourism: A framework and an application. *Tourism Management*, 30(4), 559–570.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.09.008>
- Zhou, F., Wen, H., & Lee, C.-C. (2022). Broadband infrastructure and export growth. *Telecommunications Policy*.
<https://doi.org/10.1016/j.telpol.2022.102347>